

نقش نفت در ساختار اجتماعی استان خوزستان

تاریخ دریافت: ۹۹/۱/۱۲	عزیز حیدری کیا ^۱
تاریخ پذیرش: ۹۹/۴/۱۰	فریدون اکبرزاده ^۲
	حسین کریمی فرد ^۳
	لنا عبدالخانی ^۴

چکیده

پژوهش حاضر درصدد است به بررسی نقش نفت در ساختار اجتماعی استان خوزستان بپردازد، روش تحقیق حاضر توصیفی از نوع کمی - کیفی می باشد، برخی داده‌ها در این تحقیق داده‌ها کتب و اسناد موجود در ارتباط با موضوع وجود دارند که عمدتاً کیفی هستند که برای محقق این امکان را فراهم می‌کند که بتواند واقعیت‌های منتجه‌ی چون شاخص اجتماعی و نظایر این‌ها مورد استفاده قرار گیرند و مورد تحلیل قرار دهد که به این نوع اطلاعات دسته دوم می‌توان یاد نمود. از این رو بخشی از روش جمع‌آوری اطلاعات در تحقیق را می‌توان مراجعه به کتب و آثار دیگر محققان اشاره کرد که تحقیقاتی در این زمینه که برای استان صورت گرفت است استفاده کرد. علاوه بر آن داده‌ها مصاحبه شده که از سوی کارشناسان و مسئولین استان در ارتباط با چگونگی استفاده از نقش نفت بر ساختار اجتماعی و اقتصادی سؤال شده است که این داده‌ها و گزارش‌ها به صورت متن تایپ شده‌اند و با انتخاب کدهای مصاحبه به تحلیل مصاحبه‌ها پرداخته می‌شود، علاوه بر داده‌های کیفی دارای داده‌های کمی بسیاری در مورد تحلیل ساختار اقتصادی و اجتماعی از طریق شاخص سازی صورت گرفته است، به این منظور از آمارها و جداول و نمودارهای مختلفی از آن بخش از ویژگی اجتماعی که می‌توان به صورت کمی مطرح ساخت. نیز استفاده می‌کنیم. به عبارتی می‌توان گفت که بخش از تحلیل کیفی این تحقیق برخاسته از داده‌های کمی و برخی از تحلیل کمی برخاسته از داده‌های کیفی است و همچنین در ادامه تحقیق از تکنیک SWOT جهت شناسایی نقاط قوت، ضعف، توانمندی‌ها و تهدیدهای استان بهره گرفته شده است، ماحصل یافته‌ها نشان داد که نفت می‌تواند نقش بالفعل و بالقوه‌ای بر ساختار اجتماعی استان خوزستان داشته باشد

کلیدواژگان: نفت، ساختار اجتماعی، استان خوزستان

^۱ دانشجوی دکتری گروه علوم سیاسی، واحد بین‌المللی خرمشهر-خلیج فارس، دانشگاه آزاد اسلامی، خرمشهر، ایران.

^۲ استادیار گروه علوم سیاسی، واحد اهواز، دانشگاه آزاد اسلامی، اهواز، ایران (نویسنده مسئول)

^۳ استادیار گروه علوم سیاسی، واحد اهواز، دانشگاه آزاد اسلامی، اهواز، ایران.

^۴ استادیار گروه علوم سیاسی، واحد اهواز، دانشگاه آزاد اسلامی، اهواز، ایران.

ایران نه تنها یک تولید کننده ی عمده ی انرژی، بلکه یک مصرف کننده ی بزرگ انرژی نیز محسوب می شود. جمعیت بالا، مساحت کشور و برنامه های صنعتی و توسعه ی شهری همگی عوامل مهم بازار مصرف در کشور هستند و طبیعی است که کشور پهناوری مثل ایران مصارف متنوعی برای انرژی داشته باشد (ملکی، ۱۳۸۹). درآمدهای نفتی به عنوان یک متغیر مستقل نقشی اساسی در اقتصاد سیاسی ایفا می نماید. ایران نیز از این امر مستثنی نیست. وابستگی دولت ها در ایران به نفت و درآمدهای نفتی باعث شده است تا توجه به افزایش درآمدهای غیرنفتی از اهمیت کمتری برخوردار باشد (خضری، ۱۳۸۱).

منابع نفت ذخایر با ارزشی هستند که جزء ثروت ملی محسوب می شوند، اما تجربه نشان داده است که در بسیاری کشورهای صاحب منابع انرژی، این ماده سبب اختلال در توسعه شده است. از سویی شاهد بوده ایم که کشورهایی که فاقد ذخایر ارزشمندی نظیر نفت هستند مانند مالزی، کره جنوبی و ...، به پیشرفت های بسیاری نائل آمده اند، اما بعضی از کشورهای صاحب نفت مانند ایران به لحاظ توسعه اقتصادی و اجتماعی از این کشورها عقب مانده اند. عقب ماندگی نسبی کشورهای صاحب ذخایر نفت را نمی توان به حساب ذخایر با ارزش آنها نهاد، بلکه باید آن را در چگونگی مصرف درآمد حاصل از آن ذخایر و نیز استراتژی توسعه ای صرفاً متکی بر نفت جستجو کرد (علیخانی، ۱۳۸۰).

رابطه معکوس بین وفور منابع طبیعی و رشد اقتصادی، تضادی مفهومی ایجاد می کند؛ زیرا منابع طبیعی، زمینه های توسعه کشور را فراهم می نمایند و قدرت خرید واردات را افزایش می دهند، بنابراین انتظار می رود که سرمایه گذاری و توسعه را تقویت کنند. در بسیاری از اقتصادهای نفتی قصد بر آن بوده است که با به کارگیری درآمدهای وسیع نفتی، سرمایه گذاری های متنوع تأمین مالی شوند و توسعه صنعتی تسریع گردد (سلطانی، ۱۳۹۱)، اما چرا این گونه نشده است؟ سؤال دیگر اینکه فرایند توسعه نسبی این قبیل کشورها با محوریت نفت چه پیامدهای احتمالی دارد؟

از حیث اجتماعی نفت سبب جدایی دولت از مردم و سلطه آن بر جامعه می گردد. در اقتصادهای غیرنفتی، درآمد دولت عمدتاً از محل جمع آوری مالیات است، اما در کشورهای نفت خیز توسعه نیافته و در حال رشد بخش زیادی از درآمد دولت از محل صادرات نفت است. در نظریه های مربوط به آثار سوء منابع، بحث افزایش تمرکز دولت از دو کانال ناکامی دولت در فرآیند توسعه اقتصادی و انجام دادن وظایف مورد نیاز برای آن، و نیز فقدان

دموکراسی در کشورهای صادرکننده منابع طبیعی تحلیل می‌گردد (کردار زاده، ۱۳۹۰). در این نظریه‌ها چهار عامل ذیل در افزایش تمرکز دولت مهم تلقی می‌گردند: ۱- مالیات: زمانی که دولت درآمد کافی از صادرات منابع طبیعی در اختیار دارد، مالیات کمتری وضع می‌کند و در مقابل مردم نیز تقاضای کمتری برای پاسخگویی دولت دارند؛ ۲- مخارج: دولت از طریق مخارج خود برای کسب قیومیت بیشتر استفاده می‌کند که مانع ایجاد فشار از سوی مردم برای ایجاد دموکراسی می‌شود؛ ۳- شکل‌نگرفتن گروه‌ها: دولت از رانت حاصل شده از منابع طبیعی برای جلوگیری از شکل‌گیری گروه‌های اجتماعی مستقل، که ممکن است خواهان حقوق سیاسی بیشتر باشند، استفاده می‌کند؛ ۴- توسعه پیدا نکردن آموزش: دولت در کشورهای صادرکننده منابع طبیعی به توسعه کیفی آموزش توجهی ندارد (نصری، ۱۳۹۰).

از سال ۱۲۸۰ که اولین چاه‌های نفت ایران در خوزستان کشف شد بیش از یک قرن می‌گذرد. از آن روز تا کنون تحولات عمده‌ای در ایران و جهان اتفاق افتاده است و شاید یکی از مهم‌ترین این تحولات بحث نفت باشد. خوزستان در گذشته منطقه‌ای نسبتاً کوهستانی با تابستان‌های گرم و بادهای سوزان، که شرایط طاقت فرسایی را برای ساکنان خود تحمیل می‌کرد. اما از برکت چاه‌های نفت که در اوایل سده ۲۰ محقق شد خواه و ناخواه به مرکز جمعیت و زندگی انبوهی از کارگران صنعت نفت و کارکنان خدمات دولتی و خانواده‌های آنها مبدل گردید. یکی از دلایل عمده افزایش جمعیت خوزستان را باید در ازدیاد مهاجرت افراد از مناطق عشایری و روستایی به پیرامون شهر جستجو کرد که این روند از برکت اکتشافات نفت بوجود آمد و به نوعی می‌توان اشاره کرد که نفت در خوزستان تأثیرات مثبت بسیاری داشته ولی نمی‌توان تأثیرات منفی آن را هم انکار کرد که بصورت مستقیم ساختار اجتماعی و اقتصادی مردم را تحت تأثیر قرارداد. با توجه به مطالب ذکر شده در این پژوهش در صدد هستیم که به بررسی نقش نفت بر روی ساختار اجتماعی استان خوزستان بپردازیم و آیا تأثیرات مورد نظر در این استان در جهت مثبت بوده یا منفی؟

روش‌شناسی تحقیق

پژوهش حاضر با روش توصیفی از نوع کیفی و مراجعه به کتابخانه و جمع‌آوری اسناد و منابع و تحلیل آنها بررسی شده است و روش کار در تحقیق حاضر به شرح ذیل می‌باشد:

با استفاده از فرایند مصاحبه و پرس و جو از مسئولین، کارشناسان و صاحب نظران سازمان یا منطقه‌ای که می‌خواهید برنامه راهبردی تعیین کنید (با استفاده از اشراف خودتان بر موضوع)، نقاط ضعف و قوت و فرصت‌ها و تهدیدها را تعیین کنید.

از طریق یک پرسشنامه از کارشناسان، به هر یک از عوامل درونی و بیرونی که تعیین کردید، ارزش و یا ضریب می‌دهیم.

سپس از طریق پرسشنامه، این شاخص‌ها و عوامل را از ۱ تا ۴ بر اساس میزان ارزش آنها رتبه بندی و در نهایت با ضرب رتبه در ضریب، ارزش نهایی هر عامل را تعیین می‌شود. جمع ارزش‌ها و نمرات، ارزش نهایی هر یک از عوامل چهارگانه (نقاط ضعف و قوت، تهدیدها، فرصت‌ها) محاسبه می‌شود.

حال بر اساس این عوامل و البته ارزش‌ها، چهار نوع راهبرد مختلف برای موضوع یا سازمان یا منطقه مورد مطالعه تعیین می‌کنیم. این راهبردها باید ترکیبی از عوامل مختلف باشد.

در نهایت با استفاده از ارزش نهایی هر یک از عوامل چهارگانه، در یک محور تعیین می‌کنیم که راهبردهای تعیین شده عموماً از چه نوعی و در چه مسیری باید تعیین شوند.

جامعه آماری ۱۸ نفر کارشناس برنامه ریز که با شناخت و آگاهی کامل نسبت به مسائل سطح توسعه استان خوزستان انتخاب شدند و با ارسال پرسشنامه به صورت الکترونیکی (از طریق ساخت پرسشنامه ۴۰ سؤالی) به صاحب نظران ارسال شد؛ و بعد از پیگیری و اطلاع رسانی پرسشنامه پس از تکمیل بازگردانده شده‌اند.

در بخشی از این تحقیق، از تکنیک SWOT استفاده می‌شود. در تجزیه و تحلیل SWOT هدف این است که از لحاظ استراتژیک برای استان خوزستان چه سیاست‌های وضع شود و هم چنین اولویت‌ها توسعه در استان تعیین شود تا بتوان با سیاست‌های مشخص و استراتژیک معین در آن بخش اقدام به برنامه ریزی کرده که برای رسیدن به این اهداف از روش SWOT استفاده شده است؛ و در انتها با ارائه پیشنهاداتی در جهت سیاست گذاری برای توسعه استان استفاده شده است.

در ادامه بعد از تحلیل اطلاعات داده‌ها و آمارهای موجود به بررسی نقش نفت در ساختار اجتماعی استان خوزستان پرداخته و برای بالا بردن کیفیت اطلاعات از بخش

کمی به کیفی به مصاحبه کارشناسان در راستای موضوع مذکور پرداخته شده. در این مصاحبه از ۲۱ نفر کارشناس جهت مصاحبه صورت گرفته است.

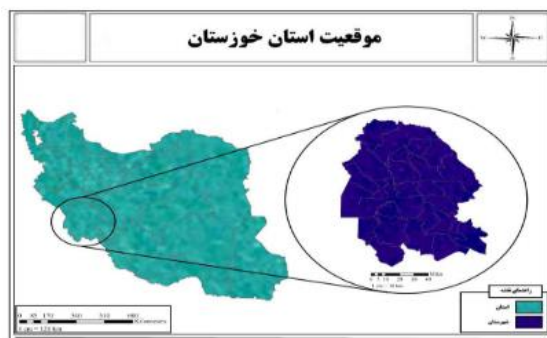
بر مبنای روش شناسی تشریح شده در ، تمامی مصاحبه‌ها ی استخراج شده جامعه آماری انتخاب شده برای مصاحبه نیمه ساختار و بدون ساختار یافته شامل کارشناسان و فعالین مربوط به بحث های توسعه‌ای استان که در زمینه های توسعه اجتماعی نقش فعالی دارند؛ که محقق فرایند مصاحبه را تا جایی ادامه دهد که به اشباع نظری و داده های مورد نظر خود برسد و همچنین بعد از پیاده سازی مصاحبه‌ها به کدها تبدیل شدند که در ابتدا کدگذاری باز، سپس، کدگذاری محوری و در نهایت کدگذاری گزینشی انتخاب گردید و پس از دسته بندی کدهای مشابه و تبدیل آنها به مفاهیم، مقوله ها از آنها مشتق شدند.

یافته های تحقیق :

- موقعیت جغرافیایی

استان خوزستان با مساحتی حدود ۶۳۶۳۳ کیلومتر مربع و سهم مساحتی حدود ۳/۹ درصد از مساحت کل کشور است. که بین ۲۹ درجه و ۵۷ دقیقه تا ۳۳ درجه عرض شمالی از خط استوا و ۴۷ درجه و ۴۰ دقیقه تا ۵۰ درجه و ۳۳ دقیقه طول شرقی از نصف النهار گرینویچ در جنوب غربی کشور ایران واقع شده است. استان خوزستان از شمال با استان لرستان، از شمال غربی با استان ایلام، از مشرق با استان‌های چهارمحال و بختیاری و کهگیلویه و بویراحمد، از جنوب شرقی با استان بوشهر، از مغرب با کشور عراق و از جنوب با خلیج فارس هم مرز است.

نقشه ۱- موقعیت استان خوزستان (تلخیص نگارنده)

از سال ۱۳۵۵ تا سال ۱۳۹۵ در ایران، تغییرات تقسیمات کشوری خوزستان در جهت افزایش واحدهای تقسیمات کشوری بوده که این تغییرات از ۱۱ شهرستان در سال ۱۳۵۵ به ۲۷ شهرستان در سال ۱۳۹۵ افزایش یافته است.

- توپوگرافی

بر اساس آماری که معاونت آبخیزداری وزارت جهاد کشاورزی ارائه نموده، حدود ۸۵ درصد از وسعت استان دارای اقلیم فراهشک، خشک و نیمه خشک است. از ویژگی‌های مناطق خشک، بالا بودن درجه حرارت، بالا بودن میزان تبخیر سطحی، پایین بودن میزان نزولات جوی و شوری خاک است. به دلیل کمی بارندگی، پوشش گیاهی در این مناطق، فقیر و پراکنده است. در استان خوزستان، نزدیک به ۷ ماه از سال (از نیمه فروردین تا نیمه آبان) متوسط درجه حرارت هوا، ۳۰ درجه سانتی گراد یا بیشتر است و حداکثر آن در فصل تابستان به بالای ۵۰ درجه سانتی گراد می‌رسد. افزایش دما و رطوبت هوا که اصطلاح شرجی گفته می‌شود، سبب گرمای آزاردهنده می‌شود. این پدیده باعث اختلال در تعرق، فشار زیاد به دستگاه تنفسی، گرمزدگی و تأثیر منفی شدید روی اعصاب و روان افراد می‌گردد. گرمای زیاد و شرجی، همچنین سبب افزایش نیاز به وسایل خنک کننده، افزایش مصرف برق و افزایش هزینه‌های زندگی از یک طرف و کاهش بازدهی کارکنان در محل کار از طرف دیگر می‌شود که می‌توان گفت وضعیت آب و هوایی استان یکی از مهم‌ترین علل مهاجرت از استان خوزستان به استان‌هایی که وضعیت جوی مساعدتری دارند، شده است.

مساحت مراتع استان، بیش از ۲/۵ میلیون هکتار است که حدود ۲۳ درصد آن خوب بقیه در گروه مراتع متوسط و فقیر قرار می‌گیرند. وسعت بیابان‌های استان خوزستان، حدود ۱/۳ میلیون هکتار (معادل ۲۰/۲ درصد مساحت استان) است که در اقلیم فراهشک و خشک استان (جنوب و جنوب غربی استان) قرار دارند.

- تعداد جمعیت

جدول ۱- تعداد جمعیت استان خوزستان بین سال ۱۳۵۵-۱۳۹۵

سال	جمعیت کل استان
۱۳۵۵	۲۱۸۷۱۱۸
۱۳۶۵	۲۶۸۱۹۷۸

۳۷۴۷۷۷۲	۱۳۷۵
۴۲۷۴۹۷۹	۱۳۸۵
۴۷۱۰۵۰۹	۱۳۹۵

مأخذ: داده‌های سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن

جدول نشان می‌دهد که جمعیت استان خوزستان از ۲۱۸۷۱۱۸ نفر در سال ۱۳۵۵ به ۴۷۱۰۵۰ نفر در سال ۱۳۹۵ رسیده است. که حدود ۶ درصد از جمعیت کل کشور است.

متوسط نرخ رشد سالانه		سهم استان خوزستان از فعالیت نظیر در کشور		خدمات امور اجتماعی
کشور	استان	۱۳۹۵	۱۳۸۵	
۲۲/۹	۲۳/۲	۵/۵	۵/۳	آموزش
۲۱/۲	۲۰/۵	۵/۹	۶/۳	ابتدائی
۲۱/۱	۲۰/۶	۶/۰	۶/۲	ابتدائی دولتی
۲۴/۰	۱۴/۵	۳/۵	۶/۲	ابتدائی خصوصی
۲۲/۶	۲۴/۱	۵/۹	۷/۸	متوسطه
۲۲/۷	۲۴/۴	۵/۹	۵/۲	متوسطه عمومی دولتی
۲۰/۸	۲۰/۵	۵/۳	۵/۱	متوسطه عمومی خصوصی
۲۶/۲	۲۶/۴	۴/۳	۵/۴	عالی
۲۳/۹	۱۷/۷	۲/۶	۴/۳	عالی دولتی
۳۱/۰	۳۸/۱	۷/۰	۴/۳	عالی خصوصی
۱۹/۸	۲۴/۱	۶/۲	۴/۱	بزرگسالان
۱۶/۳	۱۹/۸	۷/۰	۴/۳	بزرگسالان دولتی
۲۴/۰	۳۲/۱	۵/۵	۵/۲	بزرگسالان خصوصی
۲۵/۶	۲۶/۱	۵/۹	۲/۹	بهداشت و مددکاری
۲۵/۵	۲۶/۲	۶/۰	۵/۷	بهداشت و درمان
۲۸/۲	۲۷/۱	۵/۵	۵/۹	بهداشت و درمان دولتی
۲۳/۴	۲۵/۵	۶/۶	۵/۶	بهداشت و درمان خصوصی
۱۹/۴	۲۱/۱	۵/۰	۴/۳	دامپزشکی
۲۸/۶	۲۵/۷	۴/۳	۵/۴	مددکاری

- خدمات امور اجتماعی

جدول ۲- تغییر سهم استان خوزستان از خدمات امور اجتماعی کشور با احتساب

درآمدهای نفتی

مأخذ: حساب‌های استانی مرکز آمار ایران

جدول ۳- تغییر رتبه خدمات امور اجتماعی استان خوزستان بین پنج استان نخست کشور

رتبه	حمل و نقل و ارتباطات		واسطه‌گری مالی	
	۱۳۸۵	۱۳۹۵	۱۳۸۵	۱۳۹۵
۱	تهران	تهران	تهران	تهران
۲	خراسان رضوی	خراسان رضوی	خراسان رضوی	فارس
۳	اصفهان	فارس	اصفهان	خراسان رضوی
۴	فارس	اصفهان	خوزستان	اصفهان
۵	خوزستان	خوزستان	فارس	خوزستان

مطابق با جدول ۲ در امور اجتماعی (شامل آموزش و بهداشت و مددکاری) سهم

ارزش افزوده استان تقریباً متناسب با سهم جمعیتی است. در سایر خدمات عمومی

ارزش افزوده استان در زیر بخش تفریحی- فرهنگی - ورزش و مذهبی، سیاسی، در

مقایسه با جمعیت استان از سهم مناسبی برخوردار نیست.

به طور کلی در این دوره سهم ارزش افزوده خدمات اجتماعی استان شامل بهداشت

و مددکاری آموزش نیز در سطح کشور افزایش نامحسوسی داشته است نوسان‌ها این

افزایش برای فعالیت‌های یادشده به ترتیب به طور متوسط ۰/۲ و ۰/۱ واحد درصد در

کل دوره ده ساله بوده است.

جدول ۴- سهم فعالیت‌های استان خوزستان با درآمدهای نفتی و بدون درآمدهای

نفتی

میانگین نرخ رشد سالانه		سهم استان خوزستان از فعالیت نظیر در کشور	
کشور	استان	۱۳۹۵	۱۳۸۵

۲۲/۲	۲۱/۰	۱۳/۰	۱۴/۴	جمع (با احتساب درآمدهای نفتی)
۲۲/۴	۲۰/۱	۵/۸	۷/۰	جمع (بدون احتساب درآمدهای نفتی)

- وضعیت اجتماعی

جدول ۵- کد، مفهوم و مقوله استخراج شده از متن مصاحبه شوندگان

مقوله	کد (از متن مصاحبه)
اجتماعی	<p>حاشیه نشینی در اطراف شهرها بزرگ</p> <p>مهاجرت بیش از حد روستایان به شهرها</p> <p>فقر و محرومیت در نواحی روستایی</p> <p>کمبود درمانگاه برای روستاها</p> <p>مشکلات بهداشت و درمان عشایر</p> <p>خالی شدن روستاها</p> <p>بیکاری جوانان</p> <p>مهاجرت و ترک استان</p> <p>ناهنجاری‌ها اجتماعی</p> <p>شهرستان‌های فاقد بیمارستان</p> <p>متخصصان و کارشناسان اقدام به خروج از استان</p> <p>بروز بیماری‌های متعدد تنفسی و ریوی</p> <p>افزایش اشتغال غیربومی (۶۰ الی ۷۰ درصد کارگران معمول شرکت‌ها و صنایع غیربومی استانی)</p> <p>۵ هزار سکونت غیر رسمی در بندر امام خمینی</p>

با توجه به اطلاعات مصاحبه شوندگان در جدول ۵ به دست آمده است در ارتباط با مشکلات اجتماعی استان با مصاحبه شوندگان تأکید بر این شده است که استان خوزستان از جمله مشکلات حاشیه نشینی زیادی در اطراف شهرهای بزرگ همچون اهواز، آبادان، ماهشهر، بندر امام که در حال مهاجرت از روستا به شهر هستند و نبود امکانات و خدمات

رسانی در مناطق روستایی زمینه را برای مهاجرت به شهرها را به جود آورده است. از جمله مشکلات دیگری که مصاحبه شونده‌گان بیان کردند مسائل مربوط به خدمات و امکانات برای بخش عشایر استان هستند زیرا که استان با توجه به این از لحاظ موقعیت جغرافیایی زمینهای را برای کوچ عشایر فراهم کرده است عشایری که از استانهای اصفهان، چهار محال بختیاری و لرستان در فواصل سردسیر وارد استان خوزستان می‌شود، اما به دلیل نبود امکانات و ضعف در خدمات رسانی و نادیده گرفتن بخش صنعت و تولید عشایر باعث شده است که نیم بزرگی از عشایر استان دست از زندگی عشایری بردارند و در اطراف شهرها سکونت گزینند. از جمله مشکل دیگر خالی شدن بخش های زیادی از روستاهای استان، مهاجرت، روستا به شهر، مهاجرت از استان که به دلیل عوامل و مشکلات زیست محیطی و شرایط جوی ناپایدار در چند سال اخیر زمینه بیشتری را برای مهاجرت از استان فراهم کرده. تا جایی که استان خوزستان به عنوان سومین استان مهاجر فرصت در سطح کشور قرار گرفته است. کمبود امکانات و خدمات بهداشتی و آموزشی پایین بودن سطح کیفیت آن امکان زمینه را برای روند مهاجرت بیشتر فراهم کرده است.

- کالبدی و فضایی

جدول ۶- کد، مفهوم و مقوله استخراج شده از متن مصاحبه شونده‌گان

مقوله	کد (از متن مصاحبه)
	انتقال آب سرشاخه های رودخانه کارون
	کمبود آب آشامیدنی شهرهای جنوبی استان
	آسیب های ناشی از زمان جنگ تحمیلی در شهرهای غربی استان
	طرح فاضلاب در بسیاری از شهرها
	طرح آبرسانی غدیر شمال استان به جنوب استان
	بهره برداری و انتقال آب از پشت سدهای برای مصارف کشاورزی
	تأمین حق آب تالاب های استان به خصوص تالاب هورالعظیم و شادگان
	مهاجرت اجباری روستاییان و زیر آب رفتن راههای ارتباطی آنها

با توجه به متن مصاحبه شونده‌گان در جدول ۶ به دست آمده است در ارتباط با مسئله کالبدی فضای شهرهای استان خوزستان بیشتر به مشکلات دسترسی به آب آشامیدنی و فاضلاب‌های شهری تأکید کردند زیرا که بسیاری از شهرهای جنوب استان دارای مسائل

مهمی از جمله آب رسانی شهری و حل مسئله فاضلاب با چالش‌های اساسی روبرو هستند. در برنامه‌های توسعه استان برای حل مشکل آب طرح کلان غدیر برای حل آب آشامیدنی استان ارائه شده است که از مناطق شمالی استان به مناطق جنوب استان طرح انتقال آب طرح ریزی شده است و این طرح هم به دلیل مشکلات مالی همچنین امکانات مناسب چندان در پیش روی طرح موفقیتی حاصل نشده است. با این شرایط نبود امکانات و خدمات شهری در کنار دیگر مسائل اجتماعی و زیست محیطی زمینه‌های را برای مهاجرت را در استان فراهم می‌کند. از جمله مشکلات دیگر کالبدی فضایی استان بافت فرسوده بسیاری از مناطق شهری در شهرهای استان خوزستان از جمله شهرهای دزفول، شوشتر، آبادان، بهبهان، اهواز اشاره کرد به دلیل داشتن بافت‌های تاریخی و فرسوده‌ای که دارند در معرض بسیاری از مشکلات قرار دارند زیرا که اکثر شهرهای شمالی استان بر روی گسل‌های زلزله قرار دارند و هم چنین در کنار آن وجود بسیاری از آسیب‌های اجتماعی که در بافت‌های فرسوده استان وجود دارد زمینه‌ای برای ناهنجاری اجتماعی، تردد عبور مرور را به جود آورده است. هم چنین شهرهای غربی استان هنوز اثرات جنگ ۸ ساله و آسیب‌های ناشی از آن از جمله بازسازی نشدن بسیاری از واحدها، زیباسازی شهری، فضای شهری و ... مواجه هستند.

- مدل راهبردی تحقیق

در ادامه برای تعیین راهبردها توسعه استان با استفاده از مدل راهبردی SWOT استفاده شده است. در این مدل ابتدا اقدام به تشکیل ماتریس ارزیابی عوامل داخلی و خارجی، سپس ماتریس توز و در نهایت ماتریس داخلی و خارجی گردید. مراحل تهیه ماتریس ارزیابی عوامل داخلی و خارجی به شرح زیر است: پس از بررسی عوامل داخلی، مهم‌ترین عوامل فهرست می‌شوند. مجموع این عوامل باید بین ۱۰ تا ۲۰ مورد باشد. این عوامل باید در برگزیده نقاط قوت و ضعف سازمان باشند. ابتدا نقاط قوت و سپس نقاط ضعف نوشته می‌شود.

به این عوامل از صفر (اهمیت ندارد) تا ۱ (بسیار مهم) ضریب داده می‌شود. باید به عاملی که دارای بیشترین اثر است، بالاترین ضریب را داد. مجموع این ضریب‌ها باید برابر با عدد یک شود. به هر یک از عامل‌ها نمره ۱ تا ۴ داده می‌شود. نمره ۱ بیانگر ضعف اساسی، نمره ۲ ضعف کم، نمره ۳ بیانگر قوت و نمره ۴ نشان دهنده قوت بالای عوامل است (رضوانی، ۱۳۸۹: ۱۵۲). اگر یک عامل داخلی به صورت همزمان دارای اثر قوت و ضعف است این عامل را باید دوباره در ماتریس گنجانید و برای هر نوبت به آن ضریب و نمره داد (طیبی و ملکی، ۱۳۸۴: ۱۴۴).

برای تعیین امتیاز هر عامل، ضریب هر عامل را در رتبه آن ضرب کنید (رضوانی، ۱۳۸۹: ۱۵۳). نمره نهایی حاصل ضرب دو ستون پیشین، یعنی ضریب در عدد رتبه است (طیبی و ملکی، ۱۳۸۴: ۱۴۴). مجموع امتیاز نهایی هر عامل محاسبه شده تا نمره نهایی مشخص شود. صرف نظر از تعداد عامل‌هایی که در ماتریس ارزیابی عوامل داخلی گنجانیده می‌شود، جمع نمره نهایی بین ۱ تا ۴ خواهد بود و

میانگین آنها ۲/۵ است. اگر نمره به دست آمده کمتر از ۲/۵ باشد بیانگر ضعف و اگر بیشتر از ۲/۵ باشد، بیانگر قوت در عوامل داخلی است (رضوانی، ۱۳۸۹: ۱۵۳).

برای تهیه ماتریس ارزیابی عوامل خارجی نیز باید پنج مرحله، به شرح زیر طی شود: پس از بررسی عوامل خارجی، عوامل شناخته شده فهرست می‌شود. نخست عواملی که موجب فرصت می‌شوند و سپس تهدیدها نوشته می‌شوند. مجموع این عوامل باید بین ۱۰ تا ۲۰ مورد باشد (رضوانی، ۱۳۸۹: ۱۱۳).

به عوامل وزن یا ضریب داده می‌شود. ضریب‌ها از صفر (بی اهمیت) تا ۱ (بسیار مهم) می‌باشند. ضریب نشان دهنده اهمیت نسبی یک عامل است. اغلب به عواملی که موجب فرصت یا موقعیت می‌شوند ضریب بیشتری (در مقایسه با عوامل تهدید کننده) داده می‌شود (ولی اگر عوامل تهدید کننده هم شدید باشند، باید به آنها ضریب بالایی داد).

اگر بخواهیم استراتژی آتی را تعیین کنیم به هر عاملی که فرصت عالی باشد نمره ۴، فرصت خوب نمره ۳، تهدید اساسی نمره ۲ و تهدید بسیار اساسی نمره ۱ داده می‌شود.

ضریب هر عامل در رتبه مربوطه ضرب می‌شود تا امتیاز هر عامل به دست آید. مجموع امتیازهای متعلق به متغیر تعیین می‌شود. در ماتریس ارزیابی عوامل خارجی هیچ‌گاه مجموع نمره نهایی به بیش از ۴ و هیچ‌گاه به کمتر از ۱ نمی‌رسد. میانگین این جمع ۲/۵ می‌شود. اگر نمره نهایی EFE از ۲/۵ بیشتر باشد نشان دهنده ی این موضوع است که محیط فرصت‌زا است و اگر این نمره از ۲/۵ کمتر باشد برعکس. درک عوامل استفاده شده در ماتریس ارزیابی عوامل خارجی، بسیار مهم‌تر از ضریب یا نمره ای است که به این عوامل می‌دهند (رضوانی، ۱۳۸۹: ۱۱۴). در این پژوهش ۱۸ پرسشنامه ۴۰ سؤالی ساخته شده و به کارشناسان و صاحب نظران داد شد و بعد از جمع‌آوری پرسشنامه‌ها در ادامه به تجزیه تحلیل اطلاعات پرداخته می‌شود.

- ارزیابی عوامل داخلی (قوت و ضعف)

جدول ۷- ماتریس ارزیابی عوامل داخلی

ارزیابی عوامل داخلی IFE	ضریب	رتبه	امتیاز
نقاط قوت			
۱- آب و خاک کافی برای کشاورزی پربازده آبی و اقلیم برای تولید کشاورزی غیر فصلی، جلگه هموار با وسعت بیش از ۶۰ درصد استان برای هرگونه فعالیت کشاورزی	۰/۰۸۴	۴	۰/۳۳۶
۲- وجود بندر صادراتی و وارداتی امام خمینی که نزدیک‌ترین بندر تجاری بزرگ به پایتخت کشور و همچنین سهم مهمی در صدور و ورود کالاها صادراتی و وارداتی در کشور را دارد.	۰/۰۸۲	۳	۰/۲۴۶

۰/۳۰۸	۴	۰/۰۷۷	۳- وجود رودخانه‌های بزرگ و پرآب و دائمی، هورها و تالاب‌های متعدد و وسیع در سطح استان
۰/۲۰۱	۳	۰/۰۷۲	۴- دسترسی به آب‌های آزاد و بریدگی‌های مناسب ساحلی برای ایجاد بنادر بازرگانی و صیادی مناسب
۰/۲۰۱	۳	۰/۰۶۷	۵- منابع نفت و گاز عظیم با ذخایر قطعی فراوان
۰/۲۵۶	۳	۰/۰۸۶	۶- انسجام فرهنگی و مذهبی (شیعه) و دوری از مناقشات دینی
۰/۲۹۶	۴	۰/۰۷۴	۷- تولید و استخراج و صدور نفت و گاز به خارج برای دستیابی به ارزشهای خارجی و تولید فرآورده‌های نفتی و گازی برای مصرف داخلی
۰/۲۱۶	۳	۰/۰۷۲	۸- همجواری استان خوزستان با نیمه جنوبی کشور عراق به عنوان یک کشور با فرهنگ مشترک و سواحل جنوبی خلیج فارس با بازارهای مناسب
۰/۲۹۶	۴	۰/۰۷۴	۹- تبدیل استان به قطب نخست تأمین آب و برق (اولی با کاربرد استانی و دومی با کاربرد در شبکه ملی)، قطب اول صنایع شیمیایی و پتروشیمی کشور و جایگاه دوم تا سوم در صنایع فلزات اساسی کشور
۰/۱۷۴	۳	۰/۰۵۸	۱۰- احداث فرودگاه‌های بین‌المللی اهواز و آبادان و فرودگاه‌های داخلی دزفول و آغاچاری
۲/۵	۳۴	۰/۰۷۴۶	جمع کل
نقاط ضعف			
۰/۰۷۰	۱	۰/۰۷۰	۱- گرمای زیاد و طولانی، مانعی در فعالیتهای اقتصادی و عمرانی و افزایش دهنده مصارف انرژی برای سرمایه‌یابی
۰/۰۷۰	۱	۰/۰۷۰	۲- گسترش اسکان غیررسمی و حاشیه نشینی در حاشیه شهرهای بزرگ استان که محصول فقر امکانات روستایی
۰/۱۲۰	۱	۰/۰۶۰	۳- پایین بودن بهره‌وری منابع آب در بخش کشاورزی به ویژه بالابود سهم بالای ۹۰ درصدی سهم بخش کشاورزی استان
۰/۱۳۶	۲	۰/۰۶۸	۴- ساختار شبکه هیدروگرافی استان به گونه‌ای است که رودخانه‌های اصلی مثل رودخانه کارون، دز و کرخه از شمال به سمت جنوب جریان می‌یابند و در نتیجه آلودگی در بالادست می‌تواند تمام مسیر اطراف رودخانه تا مصب آن در دریا را آلوده نماید.
۰/۰۶۸	۱	۰/۰۶۸	۵- تمرکز بیش از اندازه جمعیت شهری در اهواز و ایجاد یک نخست شهری شدید در شبکه شهری استان (جمعیت بیش از پنج برابری شهر اهواز نسبت به شهر دوم استان در سال ۱۳۹۵)

۰/۱۴۸	۲	۰/۰۷۴	۶- وابستگی شدید و بسیار زیاد به منابع آب‌های سطحی و پایین بودن سهم برداشت آب زیرزمینی به دلیل شوری این منابع
۰/۰۵۴	۱	۰/۰۵۴	۷- تفاوت‌های قومی و زبانی در سطح استان است که چنانچه برخورد اندیشیده و مناسبی برای آن وجود نداشته باشد.
۰/۰۵۴	۱	۰/۰۵۴	۸- تهدیدات مستمر در زمینه بیابان‌زایی و گسترش شن‌های روان در اثر عوامل طبیعی و انسانی.
۰/۱۲۲	۲	۰/۰۶۱	۹- سرمایه‌گذاری بسیار پایین بخش خصوصی در بخش صنعت استان
۰/۰۷۰	۱	۰/۰۷۰	۱۰- مهاجر فرستی استان
۱/۰۳	۱۵	۰/۶۶۷	جمع کل

تالخیص نتایج تحقیق

- فرصت و تهدید عوامل خارجی (فرصت و تهدید)

عوامل خارجی EFE			
امتیاز	رتبه	ضریب	
نقاط فرصت			
۰/۲۸۴	۴	۰/۰۷۱	۱- برخورداری استان از کوتاه‌ترین فاصله بین بندرهای جنوب کشور با پایتخت و تمرکز جمعیتی در غرب کشور برای توسعه بازرگانی و حمل‌وآوردات و صادرات کشور
۰/۲۶۰	۴	۰/۰۶۵	۲- نزدیکی به بازار بزرگ فراملی در سواحل جنوبی خلیج فارس و برخورداری از همجواری و مرز زمینی برای توسعه صادرات کشور و استان و به ویژه تولیدات کشاورزی، صنعتی و ارائه خدمات به کشورهای همسایه جنوبی و دور و نزدیک
۰/۲۱۳	۳	۰/۰۷۱	۳- شناخته شدن شهرهای مهم اهواز، آبادان، خرمشهر و بندر امام خمینی در سطح جهان به لحاظ کارکردهای بین‌المللی و فراملی استان در تولید و استخراج و صدور نفت و گاز و تجارت بین‌المللی
۰/۲۶۸	۴	۰/۰۶۷	۴- دسترسی به سواحل و آب‌های بین‌المللی در تمام سواحل جنوبی استان، همراه با برخورداری از بندرگاه امام خمینی (یکی از دو بندرگاه بزرگ کشور با سطح یک مبادی ورودی و خروجی) و بندرهای باسابقه آبادان و خرمشهر و فرودگاه‌های بین‌المللی
۰/۲۲۸	۳	۰/۰۷۶	۵- تنوع اقلیمی، آب فراوان و دسترسی به سواحل طولانی
۰/۱۸۹	۳	۰/۰۶۳	۶- دسترسی به شبکه ریلی سراسری کشور و تقسیم کار ملی سه‌گانه ای که به آن محول شده سبب تعامل اقتصادی گسترده اقتصادی کشور با تمام نقاط کشور

۰/۲۲۲	۳	۰/۰۷۴	۷- خط ترانزیت محور غرب کشور (آذربایجان - خوزستان)
۰/۲۳۸	۴	۰/۰۸۲	۸- امکان گسترش جذب توریست خارجی
۰/۲۱۰	۳	۰/۰۷۰	۹- مشارکت بین المللی برای بازسازی کشور عراق بعد (جنگ داخلی)
۰/۲۶۰	۴	۰/۰۶۵	۱۰- تولید انرژی‌های نو به ویژه در مبحث باد و انرژی خورشیدی
۲/۴۷	۳۶	۰/۷۰۴	جمع کل
نقاط تهدید			
۰/۰۷۱	۲	۰/۰۷۱	۱- سواحل طولانی در آب‌های بین المللی و خطر آلودگی ناشی از استخراج نفت و گاز و فعالیت‌های مرتبط با آن در آب‌های بین المللی
۰/۱۳۴	۲	۰/۰۶۷	۲- تغییرات اقلیمی، کاهش بارش برف و تبدیل آن به باران و در نتیجه کاهش ماندگاری و احتمال کاهش نزولات جوی
۰/۰۷۲	۱	۰/۰۷۲	۳- وابستگی شدید مصرف آب استان به منابع آب‌های سطحی که از استان‌های بالادست سرچشمه می‌گیرد و امکان احداث سدها در سرچشمه‌های کارون در برون استان
۰/۱۴۴	۲	۰/۰۷۲	۴- عدم تعیین نقش و جایگاه درخور برای استان خوزستان در سطح ملی براتی پیشرفت در تکنولوژی‌های پیشرفته بایو و نانو فن آوری، انرژی خورشیدی، تکنولوژی ارتباطات و توریسم درمانی، علیرغم برخورداری از زمینه‌های لازم، که به تدریج موجب عقب ماندگی استان می‌شود.
۰/۰۶۵	۱	۰/۰۶۵	۵- افت سهم و جایگاه بندر امام خمینی در سطح کشور و به ویژه در مقایسه با بندر شهید رجایی به علت گسترش نیافتن تأسیسات و تجهیزات تخلیه و بارگیری کانتینری
۰/۰۵۸	۱	۰/۰۵۸	۶- قرارگیری استان در پیشانی آلودگی‌های زیست محیطی فراتر از مرزهای استان به ویژه آلودگی ناشی از ریز گردها
۰/۰۷۷	۱	۰/۰۷۷	۷- قرارگیری استان در نواحی مرزی با سابقه خطرپذیری و تنش‌های سیاسی، قومی و مذهبی و وجود برخی زمینه‌های قومی
۰/۰۵۸	۱	۰/۰۵۸	۸- امکان تقسیم به دو استان خوزستان شمالی و خوزستان جنوبی
۰/۰۷۶	۱	۰/۰۷۶	۹- عدم پیوند با اقتصادی جهانی و تهدید ناشی از تحریم‌های خارجی و اثر آن برافت سرمایه گذاری در استان از محل منابع عمومی و افت فعالیت‌های اقتصادی به ویژه حمل و نقل و اثر آن بر سایر بخش‌ها
۰/۰۶۷	۲	۰/۰۶۷	۱۰- رقیب بودن استان‌های نفت و گازی در سطح ملی

جمع کل	۰/۶۸۳	۱۴	۰/۹۸
--------	-------	----	------

تلخیص نتایج تحقیق

جدول ۸ شدت‌های وزنی نهایی

عنوان		امتیاز
شدت وزنی نقاط درونی	قوت	۲/۵۳
	ضعف	۱/۰۳
شدت وزنی نقاط بیرونی	فرصت	۲/۴۷
	تهدید	۰/۹۸

تلخیص نتایج تحقیق

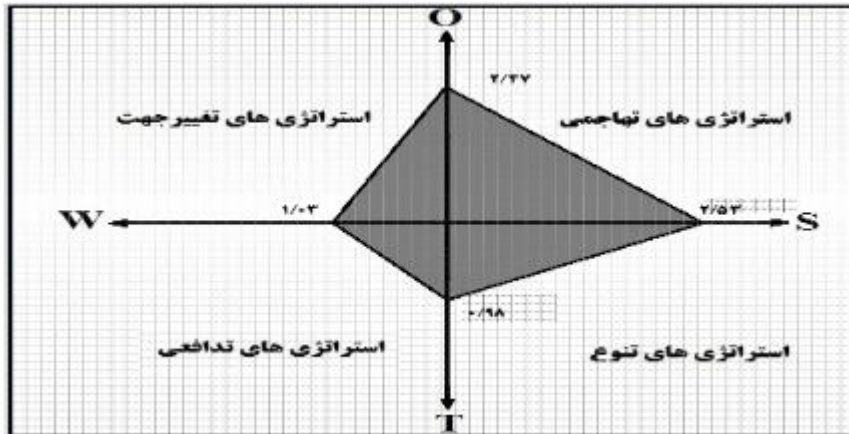
جدول ۹- تعیین حوزه راهبردی

نمره نهایی عوامل خارجی	نمره بیش از ۲/۵	بهره‌گیری از فرصت‌ها برای کاهش نقاط ضعف (انطباقی)	استفاده از نقاط قوت در کنار فرصت‌ها (موقعیت تهاجمی)
	نمره کمتر از ۲/۵	در نظر گرفتن تهدیدها و نقاط ضعف و سعی بر کاهش اثر آنها (موقعیت دفاعی)	بهره‌گیری از نقاط قوت برای کاهش اثر تهدیدها (اقتضایی)
	نمره کمتر از ۲/۵	نمره بیش از ۲/۵	نمره بیش از ۲/۵
	نمره نهایی عوامل داخلی		

تلخیص نتایج تحقیق

بر مبنای جدول ۸ شدت‌های وزنی نهایی، جدول فوق و نمودار زیر موقعیت تهاجمی مناسب‌ترین حوزه در میان راهبردهای دیگر است.

شکل ۲- تعیین حوزه راهبردی

- راهبردهای پیشنهادی

همانگونه که مطرح شد استراتژی تهاجمی مناسبترین استراتژی از میان سایر استراتژی‌هاست. این راهبردها در ماتریس داخلی و خارجی در کنار سایر راهبردها، ارائه شده‌اند.

جدول ۱۰- ماتریس داخلی و خارجی (IE)

<p>T1 - سواحل طولانی در آب‌های بین‌المللی و خطر آلودگی ناشی از استخراج نفت و گاز و فعالیت‌های مرتبط با آن در آب‌های بین‌المللی.</p>	<p>O1 - برخورداری استان از کوتاه‌ترین فاصله بین بندرهای جنوب کشور با پایتخت و تمرکز جمعیتی در غرب کشور برای توسعه بازرگانی و حمل‌وآورد و صادرات کشور</p>
<p>T2 - تغییرات اقلیمی، کاهش بارش و تبدیل آن به باران و در نتیجه کاهش ماندگاری و احتمال کاهش نزولات جوی</p>	<p>O2 - نزدیکی به بازار بزرگ فراملی در سواحل برف جنوبی خلیج فارس و برخورداری از هم‌جواری و مرز زمینی برای توسعه صادرات کشور و استان و به ویژه تولیدات کشاورزی، صنعتی و ارائه خدمات به کشورهای همسایه جنوبی و دور و نزدیک</p>
<p>T3 - وابستگی شدید مصرف آب استان به منابع آب‌های سطحی که از به استان‌های بالادست سرچشمه می‌گیرد و امکان احداث سدها در سرچشمه‌های کارون در برون استان</p>	<p>O3 - شناخته شدن شهرهای مهم اهواز، آبادان، خرمشهر و بندر امام خمینی در سطح جهان لحاظ کارکردهای بین‌المللی و فراملی استان در تولید و استخراج و صدور نفت و گاز و تجارت بین‌المللی</p>
<p>T4 - عدم تعیین نقش و جایگاه درخور برای استان خوزستان در سطح ملی برای پیشرفت در تکنولوژی‌های پیشرفته بایو و نانو فن‌آوری، انرژی خورشیدی، فناوری ارتباطات و توریسم درمانی، علیرغم برخورداری از زمینه‌های لازم، که به تدریج موجب عقب‌ماندگی استان می‌شود.</p>	<p>O4 - دسترسی به سواحل و آب‌های بین‌المللی در تمام سواحل جنوبی استان، همراه با برخورداری از بندرگاه امام خمینی (یکی از دو بندرگاه بزرگ کشور با سطح یک مبادی ورودی و خروجی) و بندرهای باسابقه آبادان و خرمشهر و فرودگاه‌های بین‌المللی</p>

<p>05 - تنوع اقلیمی، آب فراوان و دسترسی به سواحل طولانی.</p>	<p>T5 - افت سهم و جایگاه بندر امام خمینی در سطح کشور و به ویژه در مقایسه با بندر شهید رجایی به علت گسترش نیافتن تأسیسات و تجهیزات تخلیه و بارگیری کانتینری</p>
<p>06 - دسترسی به شبکه ریلی سراسری کشور و تقسیم کار ملی سه گانه‌ای که به آن محول شده سبب تعامل اقتصادی گسترده اقتصادی کشور با تمام نقاط کشور.</p>	<p>T6 - قرارگیری استان در پیشانی آلودگی‌های زیست محیطی فراتر از مرزهای استان به ویژه آلودگی ناشی از ریزگردها.</p>
<p>07 - ایجاد خط ترانزیت محور غرب کشور (آذربایجان - خوزستان)</p>	<p>T7 - قرارگیری استان در نواحی مرزی با سابقه خطرپذیری و تنش‌های سیاسی، قومی و مذهبی و وجود برخی زمینه‌های قومی.</p>
<p>08 - امکان گسترش جذب توریست خارجی</p>	<p>T8 - امکان تقسیم به دو استان خوزستان شمالی و خوزستان جنوبی.</p>
<p>09 - مشارکت بین‌المللی برای بازسازی کشور عراق بعد (جنگ داخلی)</p>	<p>T9 - عدم پیوند با اقتصادی جهانی و تهدید ناشی از تحریم‌های خارجی و اثر آن برافت سرمایه گذاری در استان از محل منابع عمومی و افت فعالیت‌های اقتصادی به ویژه حمل و نقل و اثر آن بر سایر بخش‌ها.</p>
<p>10 - تولید انرژی‌های نو به ویژه در مبحث باد و انرژی خورشیدی.</p>	<p>T10 - رقیب بودن استان‌های نفت و گازی در سطح ملی</p>

قوت‌ها:	استراتژی حداکثر - حداکثر (MM):	استراتژی حداقل - حداقل (Mm):
<p>S1 - آب و خاک کافی برای کشاورزی پربازده آبی، اقلیم برای تولید کشاورزی غیر فصلی، جلگه هموار با وسعت بیش از ۶۰ درصد استان برای هرگونه فعالیت.</p>	<p>S1O1 - با توجه به پشتوانه تولید داخلی برای صادرات، ضرورت دارد با هدایت توسعه استان و تعامل سازنده با کشورهای همسایه، سازمان‌های صنعت، معدن و تجارت، سازمان کشاورزی و سازمان بنادر استان راهکارهای توسعه صادرات محصولات کشاورزی، صنعتی و معدنی استان با کشورهای همسایه از طریق بندرهای خرمشهر و آبادان را بررسی و اجرایی نمایند.</p>	<p>S1T1 - کاهش بخشی از اثرات تهدید افت سرمایه گذاری خارجی و محدودیت انتقال تکنولوژی از طریق سرمایه گذاری در ارتقای تکنولوژی داخلی در بخش استخراج و تولید و تبدیل فرآورده های قابل صدور</p>

<p>۵۲ - وجود بندر صادراتی و وارداتی امام خمینی نزدیک ترین بندر تجاری بزرگ به پایتخت کشور سهم مهمی در صدور و ورود کالاها صادراتی و وارداتی در کشور.</p>	<p>۵۲۰۲ - استفاده هرچه بیشتر از نقاط قوت دانش تخصصی داخلی برای توسعه صادرات همکاری های فنی با کشورهای همسایه.</p>	<p>۵۲ - وجود بندر صادراتی و وارداتی امام خمینی نزدیک ترین بندر تجاری بزرگ به پایتخت کشور سهم مهمی در صدور و ورود کالاها صادراتی و وارداتی در کشور.</p>
<p>۵۳ - وجود رودخانه های بزرگ و پرآب و دائمی، هورها و تالاب های متعدد و وسیع در سطح استان</p>	<p>۵۳۰۳ - استفاده هرچه بیشتر از نقاط قوت دسترسی به منابع آب، نفت و گاز و دانش تخصصی برای توسعه صنایع شیمیایی و پتروشیمی و استفاده از دسترسی به بازارهای برون مرزی برای توسعه تولید استان و توسعه صادرات.</p>	<p>۵۳ - وجود رودخانه های بزرگ و پرآب و دائمی، هورها و تالاب های متعدد و وسیع در سطح استان</p>
<p>۵۴ - دسترسی به آب های آزاد و بریدگی های مناسب ساحلی برای ایجاد بنادر بازرگانی و صیادی مناسب</p>	<p>۵۴۰۴ - توسعه شبکه های آبرسانی با توجه به نقطه قوت سازمان های کشاورزی و صنعتی استان برای افزایش تولیدات این رشته ها و بهره گرفتن از امکانات صادرات.</p>	<p>۵۴ - دسترسی به آب های آزاد و بریدگی های مناسب ساحلی برای ایجاد بنادر بازرگانی و صیادی مناسب</p>
<p>۵۵ - منابع نفت و گاز عظیم با ذخایر قطعی فراوان</p>	<p>۵۵۰۵ - استفاده از توان تخصصی و تجربی سازمان کشاورزی در بخش ترویج، برای اشاعه گونه های پربازده و کم مصرف آب برای افزایش درآمد کشاورزان و توسعه تولید و توسعه صادرات.</p>	<p>۵۵ - منابع نفت و گاز عظیم با ذخایر قطعی فراوان</p>
<p>۵۶ - انسجام فرهنگی و مذهبی (شیعه) و دوری از مناقشات دینی.</p>	<p>۵۶۰۶ - ترویج بهره برداری مؤثر از انرژی خورشیدی در واحدهای مسکونی و کارگاه ها، صنایع و کشاورزی.</p>	<p>۵۶ - انسجام فرهنگی و مذهبی (شیعه) و دوری از مناقشات دینی.</p>

۵۲۲ - راهکارهای تعامل با کشورهای دارای تجربه در توسعه بندر، به عنوان مثال سنگاپور، برای سرمایه گذاری در بندرهای خرمشهر و آبادان را از طریق مقامات ملی تعقیب نماید.

۵۳۳ - حمایت از سازمان محیط زیست استان برای اعمال وظایف قانونی در حفاظت از محیط زیست چه در مرحله صدور مجوز احداث واحدهای صنعتی چه در نظارت مستمر بر عملکرد صنایع.

۵۴۴ - کاهش اثرات تهدید کاهش منابع آب از طریق تخصیص سرمایه گذاری بیشتر از محل اعتبارات ملی و استانی در تفکیک و گسترش شبکه های آبرسانی و بهینه سازی مصرف آب، ضمن خدمت به حفاظت همه بخش ها، با توسعه فرصت های صادراتی می تواند بخشی از هزینه های بهبود تکنولوژی مصرف منابع آب را جبران نماید.

۵۵۵ - مدیریت توسعه استان با استفاده از توان تخصصی و علمی دانشگاه ها و سازمان های مسئول (به خصوص کشاورزی و محیط زیست) برای تعیین، انتخاب و ترویج گونه های محصولات کشاورزی که آسیب کمتری از ریزگردها ببینند اقدام نمایند.

۵۶۰۶ - ترویج بهره برداری مؤثر از انرژی خورشیدی در واحدهای مسکونی و کارگاه ها، صنایع و کشاورزی.

		<p>S۷ - تولید و استخراج و صدور نفت و گاز به خارج برای دستیابی به ارزشهای خارجی و تولید فرآورده های نفتی و گازی برای مصرف داخلی</p>
		<p>S۸ - همجواری استان خوزستان با نیمه جنوبی کشور عراق به عنوان یک کشور با فرهنگ مشترک و سواحل جنوبی خلیج فارس با بازارهای مناسب.</p>
		<p>S۹ - تبدیل استان به قطب نخست تأمین آب و برق (اولی با کاربرد استانی و دومی با کاربرد در شبکه ملی)، قطب اول صنایع شیمیایی و پتروشیمی کشور و جایگاه دوم تا سوم در صنایع فلزات اساسی کشور.</p>
		<p>S۱۰ - احداث فرودگاه های بین المللی اهواز و آبادان و فرودگاه های داخلی دزفول و آغاچاری</p>

ضعف ها:	استراتژی حداقل حداکثر (mm):	استراتژی حداقل - حداقل (mm):
<p>W۱ - گرمای زیاد و طولانی، مانعی در فعالیت های اقتصادی و عمرانی و افزایش دهنده مصارف انرژی برای سرمازایی.</p>	<p>W۱O۱ - کاستن از ضعف کمبود تخصیص اعتبارات ملی، از طریق ترغیب مقامات ملی به تخصیص بیشتر اعتبارات ملی در تولید فرآورده های نفت و گاز به استان با طرح نقاط قوت استان و مزیت اقتصادی توسعه این فعالیت در استان خوزستان و فرصت های صادراتی محصولات این صنایع و جایگزینی واردات فرآورده.</p>	<p>W1T۱ - کاستن از تهدید کاهش سرمایه گذاری خارجی با استفاده از فرصت های مشابهت فرهنگی... و امکان توافقتنامه های همکاری منطقه ای... با پیگیری در سطح ملی که به افزایش سرمایه گذاری خارجی منجر شود.</p>
<p>W۲ - گسترش اسکان غیررسمی و حاشیه نشینی در حاشیه شهرهای بزرگ استان که محصول فقر روستایی.</p>	<p>W۲O۲ - باز کردن فضای فعالیت بخش خصوصی برای کاستن از ضعف سرمایه گذاری درون استانی، به ویژه در صنایع پایین دست</p>	<p>W۲T۲ - سرمایه گذاری هرچه بیشتر در حفاظت محیط زیست و افزایش راندمان مصرف آب برای کاهش اثرات تهدید کاهش منابع آب و آلودگی محیط زیست</p>

<p>۳۳- W۳T۳ - سرمایه گذاری هرچه بیشتر در حفاظت محیط زیست برای پایش آلودگی در تهدید منابع آب، خاک و هوا.</p>	<p>۳O۳ - W۳O۳ - اعمال مؤثرتر روش های مدیریت مصرف انرژی در سطح ملی برای کاستن از مصرف انرژی داخلی و باز کردن سهم صادرات نفت و فرآورده.</p>	<p>۳ - W۳ - پایین بودن بهره وری منابع آب در بخش کشاورزی و به ویژه بالابود سهم بالای ۹۰ درصدی سهم بخش کشاورزی استان.</p>
<p>۴T۴ - W۴T۴ - سرمایه گذاری ملی برای احداث صنایع جایگزین صنعت نفت.</p>	<p>۴O۴ - W۴O۴ - تبلیغ فرصت های صادراتی محصولات این صنایع، برای افزایش انگیزه بخش خصوصی برای سرمایه گذاری در استان را بهبود بخشید.</p>	<p>۴ - W۴ - ساختار شبکه هیدروگرافی استان به گونه ای است که رودخانه های اصلی مثل رودخانه کارون، دز و کرخه از شمال به سمت جنوب جریان می یابند و در نتیجه آلودگی در بالادست می تواند تمام مسیر اطراف رودخانه تا مصب آن در دریا را آلوده نماید.</p>
<p>۵T۵ - W۵T۵ - سرمایه گذاری در افزایش راندمان مصرف آب در همه بخش ها برای مقابله با تهدید محدودیت و کاهش احتمالی منابع آب.</p>	<p>۵O۵ - W۵O۵ - برای توسعه تجارت با کشورهای همسایه ضرورت دارد با استفاده از توانمندی دستگاه های ذیربط در دو مورد (۱) بررسی و رفع تنگناهای ظرفیت بندرهای خرمشهر و آبادان و (۲) بررسی و رفع موانع توسعه تجارت خارجی با کشورهای همسایه از طریق بندرهای خرمشهر و آبادان اقدام شود.</p>	<p>۵ - W۵ - تمرکز بیش از اندازه جمعیت شهری در اهواز و ایجاد یک نخست شهری شدید در شبکه شهری استان (جمعیت بیش از پنج برابر شهر اهواز نسبت به شهر دوم استان در سال ۱۳۹۵).</p>
<p>۶T۶ - W۶T۶ - توجه به توسعه تأسیسات حمل کانتینری در بنادر استان هرمزگان و نقطه ضعف محرومیت استان خوزستان از این تأسیسات و با توجه به اینکه روند حمل بار در تجارت خارجی به سمت حمل کانتینری رفته و می رود، ضرورت دارد در مورد مزیت اقتصادی حمل کالا به داخل کشور با توجه به نزدیکی آن به مرکز جمعیتی و سابقه بندری استان، تخصیص سهم بیشتری از منابع ملی برای توسعه و تجهیز بندر امام خمینی به تجهیزات تخلیه و بارگیری کانتینری را خواستار شوند.</p>	<p>۶O۶ - W۶O۶ - توسعه زیرساخت های حمل و نقل در ارتباط با مرزهای کشورهای همسایه برای بهره گیری بیشتر از بازار صادراتی.</p>	<p>۶ - W۶ - وابستگی شدید و بسیار زیاد به منابع آب های سطحی و پایین بودن سهم برداشت آب زیرزمینی به دلیل شوری این منابع.</p>

<p>WVTV - توسعه شبکه های آبرسانی و آبیاری برای کاهش نقطه ضعف پایین بودن راندمان مصرف آب در جهت مقابله با تهدید کاهش احتمالی منابع آب و انتقال آب به سایر استان‌ها.</p>	<p>WVOV - توسعه شبکه جاده‌ای و ریلی جنوب - شمال فعلی استان و ساخت و توسعه محور دوم جنوب - شمال از ضروریات اجرایی شدن توسعه بندر امام است، زیرا از هم اکنون تراکم ترافیک در کریدور جنوب - شمال فعلی ظاهر شده است.</p>	<p>WV - تفاوت‌های قومی و زبانی در سطح استان است که چنانچه برخورد اندیشیده و مناسبی برای آن وجود نداشته باشد.</p>
<p>WATA - توسعه و استفاده از توان انرژی‌های غیر فسیلی، بارزترین نمونه در این زمینه ضرر و زیان استانی و ملی در به کار نگرفتن انرژی خورشیدی و از جمله در استان خوزستان است.</p>	<p>WAOA - توسعه شبکه های آبرسانی و آبیاری برای امکان پذیر ساختن توسعه فعالیت‌های مولد کاهش نقطه ضعف پایین بودن ارزش افزوده، درآمد و سطح اشتغال.</p>	<p>WA - تهدیدات مستمر در زمینه بیابان زایی و گسترش شن‌های روان در اثر عوامل طبیعی و انسانی...</p>
		<p>WA9 - سرمایه گذاری بسیار پایین بخش خصوصی در بخش صنعت استان.</p>
		<p>WA10 - مهاجر فرستی استان.</p>

مسیر توسعه استان خوزستان مانند هر منطقه دیگر در بهره برداری صحیح از نقاط قوت و فرصت‌های در جهت کاهش اثرات ضعف‌ها و مقابله با تهدیدها می‌گذرد. خوشبختانه بسیاری از نقاط قوت و فرصت‌های استان، دارای جنبه ساختاری هستند که از ویژگی دیرپایی برخوردار می‌باشند. به عنوان مثال نقاط قوت و فرصت‌های توسعه استان مانند نزدیکی به مراکز جمعیتی میانه و غرب کشور، دسترسی به منابع آب و خاک مناسب، اقلیم غیر فصلی، دسترسی به آب‌های بین‌المللی که به صورت ساختاری زمینه‌های توسعه اقتصادی و اجتماعی را در استان فراهم می‌نمایند، دارای ویژگی ثبات و دیرپایی هستند. در مقابل بسیاری از نقاط ضعف (و نه تمام آنها) و تا حدودی حتی بعضی از تهدیدهای فراروی استان، عارضه‌های ناشی از فعالیت‌های انسانی هستند که با اصلاح مسیر می‌توانند به نقطه قوت و فرصت تبدیل شوند؛ مانند آلودگی‌های زیست محیطی ناشی از فعالیت‌های انسان در دوره‌های بلندمدت تر با اتخاذ تصمیمات صحیح قابل اصلاح هستند. حتی بعضی از تهدیدهای بیرونی مانند کاهش احتمالی منابع آب نیز با اعمال روش‌های صرفه جویی در مصرف، همراه با افزایش راندمان می‌توانند به فرصت‌های مناسب تبدیل شوند.

نقاط قوت و فرصت‌های توسعه استان چنانکه گفته شد بیشتر جنبه ساختاری دارند. نقاط قوت فرصت‌های استان را می‌توان به دو دسته اصلی - فرعی / یا علت - معلول تقسیم کرد. اصلی‌ترین نقاط قوت و فرصت‌های استان که بیشتر جنبه ساختاری دارند و از ویژگی پابرجایی برخوردار هستند، تعامل با یکدیگر، به نوعی در شکل‌گیری فرصت‌های توسعه و سایر نقاط قوت استان دخالت داشته و آنها را نهادینه کرده‌اند:

نقاط قوت و فرصت‌های فرا روی توسعه استان بسیار زیاد و متنوع اند. هرچند در بعضی موارد مانند برخورداری از تخصص صنعتی و نیروی متخصص و کارآمد، استانهای دیگری همپای استان خوزستان وجود دارند، اما مجموعه مهم‌ترین نقاط قوت و فرصت‌های استان، شامل موقعیت ممتاز استان، برخورداری از بندر امام خمینی در تجارت خارجی کشور، منابع طبیعی سرشار نفت و گاز و آب و خاک، جایگاه ممتاز صنایع نفت و گاز، شیمیایی، پتروشیمی و فلزی، جایگاه علمی - تخصصی استان در زمینه مهندسی و پزشکی و امکان بالقوه توسعه تبادل کالا و خدمات مهندسی - پزشکی با بازار کشورهای همسایه، مجموعه بی‌بدیلی را در سطح کشور تشکیل می‌دهد که تقریباً همگی از ویژگی پابرجایی برخوردار هستند، به این معنی که در بعضی موارد امکان ندارد و در بعضی موارد دیگر انتظار نمی‌رود استان دیگری در کشور از این موقعیت و منابع و از این جایگاه بهره‌مند شود.

از سوی دیگر ملاحظه می‌شود با وجود این مجموعه امکانات و نقاط قوت و فرصت‌های بی‌نظیر توسعه استان، نقاط ضعف قابل توجهی نیز به صورت دیرپا فراروی توسعه استان وجود دارد که مهم‌ترین آنها را می‌توان در بهینه نبودن سطح اشتغال عوامل تولید و فعالیت‌ها، عدم تعادل‌های منطقه‌ای و محیط زیستی خلاصه کرد. به علاوه تهدیدهای بیرونی چندی وجود دارد که باید در قبال آنها چاره‌جویی کرد. عوامل طبیعی، در طول چند هزار سال تمدن این منطقه، پایه اصلی رشد و توسعه بخش‌های سستی استان بوده است و در یکصد سال اخیر با اکتشاف نفت و سرمایه‌گذاری در صنایع و زیربنایها، زمینه‌ساز توسعه صنعتی استان در چند بخش کلیدی و پهنه مهمی از استان و به ویژه در مناطق جنوبی استان شده است، اما مناطق شرقی و به خصوص مناطق شمال شرق و همچنین بخشی از منطقه غرب استان (نوار مرزی) و بخشی از شهرستان‌های میانه شرق استان هم از منابع طبیعی کمتر برخوردار هستند و هم از دستاوردهای توسعه صنعتی شامل سرمایه‌گذاری، تولید و اشتغال، کمتر بهره‌مند شده‌اند. همچنین مشاهده شد که عدم تعادل در برخورداریهای یادشده با عدم تعادل در توانمندی حفظ جمعیت همبستگی بالایی

دارد و نتیجه منطقی آنکه اگر حفظ توازن جمعیتی مورد نظر است، عدم تعادلها باید کاهش یابد.

بحث و نتیجه گیری

با توجه به یافته های تحقیق می توان گفت که درآمدهای نفتی با احتساب حدود ۱۴/۴ درصد در سال ۱۳۸۵ به ۱۲/۹ درصد در سال ۱۳۹۵ رسیده است؛ و جایگاه استان خوزستان در بین استان های کشور از نظر تولید ناخالص داخلی بعد از استان تهران در جایگاه دوم قرار داده است؛ و با احتساب بدون درآمدهای نفتی در توسعه استان خوزستان، استان خوزستان در سال ۱۳۸۵ با ۷ درصد و در سال ۱۳۹۵ به ۵/۸ درصد رسیده است بر این اساس می توان گفت که نقش درآمدهای نفتی تأثیر بسیار زیادی بر بخش های اقتصادی اجتماعی استان خوزستان دارد. طبق گفته لوئیس (۱۹۵۵) و روستو (۱۹۶۰) بر این باورند که عمده ترین عامل محدود کننده رشد اقتصادی کمبود سرمایه است و درآمدهای حاصل از منابع طبیعی میتواند این کمبودها را به خوبی جبران کند. همچنین بر اساس یافته های تحقیق استان خوزستان در سال ۹۵ حدود ۵۳ درصد از درآمدهای نفتی کشور را تأمین می کند که بر این اساس نقش تعیین کننده در تأمین منابع مالی کشور دارد. بر اساس دیدگاه روزن اشاین (۱۹۶۱) و مورفی (۱۹۸۹) که کشورهای فقیر به منظور خارج شدن از چرخ های فقری که دایره آن گرفتار شده اند نیازمند تکانه بزرگی هستند که این چرخه را بشکنند، درآمدهای حاصل از صادرات نفت و گاز و معادن می تواند برای استان خوزستان ارزش خارجی و سرمایه لازم را در اختیار مسئولین استان قرار دهد و این تکانه لازم را فراهم آورد در واقعه از دیدگاه این اقتصاددانان درآمدهای فراوان حاصل از منابع طبیعی به طور قطع به خلق ثروت رشد اقتصادی و کاهش فقر می انجامد (مهر آرا و کیخا، ۱۳۸۷: ۳)؛ زیرا که استان خوزستان نقش بسیار مهم و حیاتی در اقتصاد کشور به واسطه درآمدهای نفتی ایفا می کند و به عبارت دیگر حیات اقتصادی کشور با توجه به اقتصاد تک محصولی موجب اتکا کشور به درآمدهای نفتی و وجود اقتصاد نفت محور متکی به درآمدهای نفتی است. طبق یافته های محمد الشهاب (۲۰۱۵) معتقد است که سی سال پیش امارات متحده عربی یکی از کشورهای توسعه نیافته در سطح منطقه بوده است ولی امروزه با رشدی که کرد با استفاده از درآمدهای نفتی توانسته به توسعه متوازی برسد. با توجه به موقعیت جغرافیایی و داشتن منابع نفت و گاز فراوان می توان مناطق تبدیل به الگوی های توسعه اقتصادی شود که برای توسعه و گسترش زیرساخت های اجتماعی و اقتصادی از درآمدهای نفتی بالا استفاده کرد. با این وجود نمی توان به توسعه دست یافت مگر اینکه

دارای چارچوبهای نهادی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و سیاسی کارآمدی در سطح مدیریت کشور باشد و نقش عامل انسانی نقش بسیار مهمی دارد.

جایگاه استان خوزستان در بخش های اقتصادی و اجتماعی بدون محاسبه درآمدهای نفتی چندان جایگاه مناسبی از سطح توسعه یافتگی قرار ندارد، زیرا میزان زیادی از تولید ناخالص داخلی استان با محاسبات تولید نفت محاسبه می شود. شاخص های اجتماعی و اقتصادی استان با احتساب نفت و بدون احتساب درآمدهای نفتی نشان از تفاوت های موجود بین سطح توسعه یافتگی و توسعه نیافتگی استان است. به طوری که در بخش های اقتصادی فعالیت های کشاورزی ۶/۲ درصد، ماهیگیری ۱۲/۳ درصد، فعالیت معدن ۴۷/۸ درصد، نفت و گاز ۵۰/۲ درصد، صنعت ۹/۹ درصد، فعالیت های غذایی ۶ درصد، فراورده های نفتی ۱۷/۹ درصد، مواد شیمیایی ۳۰ درصد، فلزات اساسی ۱۲ درصد، تأمین آب برق و گاز طبیعی ۱۱/۱ درصد، ساختمان ۴/۳ درصد، خدمات اقتصادی ۵/۴ درصد، حمل و نقل ۶/۳ درصد، اداره امور عمومی و شهری ۵/۴ درصد، سایر خدمات عمومی ۴۰ درصد، خدمات امور اجتماعی (آموزش) ۵/۵ درصد، بهداشت و مددکاری ۵/۹ درصد را تشکیل می دهند؛ که در مجموع با احتساب نفت و گاز ۱۳ درصد و بدون احتساب درآمدهای نفتی ۹/۸ درصد از فعالیت های کل کشور در استان خوزستان قرار دارد. به اعتقاد مورفی (۱۹۸۹) نقش منابع طبیعی در رشد اقتصادی و بعد از آن در تمام نهادهای اجتماعی مانند آموزش، بهداشت، امنیت، اقتصاد نقش بسیار زیادی دارد، یافته های صفاریان ندا (۱۳۹۰) نشان می دهد که درآمدهای نفتی می تواند زمینه ساز و بسترسازی رشد و توسعه در بخش های مختلف اقتصادی شود.

درآمدهای نفتی ابزار و وسیله برای توسعه است؛ و هرچقدر درآمدهای نفتی زیادتر شود، شتابان توسعه هم بیشتر می شود. بر این اساس با استفاده از درآمدهای نفتی واردات امکانات از خارج عامل اساسی توسعه است، به همین دلیل هزینه های گزافی برای ایجاد شبکه های زیربنایی اقتصادی که واردات را آسان می سازد صرف می شود. در بهترین شرایط اجرای این دیدگاه به توسعه واردات و شبکه توزیع کالا، مصرف، برونزا و صنایع وابسته به خارج می انجامد و صدور نفت خام برای به دست آوردن درآمدهای ارزی یک نیاز درونی می شود و همراه با رشد مصرف کالاهای وارداتی صدور هرچه بیشتر نفت هدفی راهبردی به حساب می آید، فرهنگی سازگار با چنین توسعه ای در همه ای زمینه ها از جمله مدیریت ها پدید می آید (رزاقی، ۱۳۹۲: ۶۷۵).

هم چنین بر اساس یافته ها میتوان بیان کرد که نقش درآمدهای نفتی در توسعه استان خوزستان با احتساب درآمدهای نفتی در کشاورزی ۳/۹ درصد، نفت و گاز ۶۰ درصد در صنایع و معادن ۱۴ درصد در خدمات اجتماعی ۲۱ درصد است که بر این اساس سهم درآمدهای نفتی نسبت به تمام بخش های اجتماعی و اقتصادی برتری دارد اما اگر با توجه به نتایج توجه کنیم نشان از آن دارد که بدون احتساب درآمدهای نفتی استان خوزستان در بخش کشاورزی ۹/۹ درصد در بخش صنایع و معادن ۳۶/۸ درصد و در بخش خدمات اجتماعی حدود ۵۳ درصد رشد داشته است؛ که با توجه بدون اعمال درآمدهای نفتی سهم کشاورزی و صنایع و معادن استان خوزستان کاهش پیدا کرده است زیرا با رشد خدمات اجتماعی بخش کشاورزی استان کاهش پیدا کرده است که بر اساس دیدگاه لوئیس می توان گفت توسعه کشاورزی را در چارچوب تکنولوژی نوین و در مقیاس بزرگ مسیر می شود. نکته مهمی که باید به آن توجه داشت این است که با مهاجرت از مناطق روستایی و عشایری به سمت شهرهای استان ما شاهد تنزیل بخش های مختلف کشاورزی در سطح استان هستیم. به اعتقاد لوئیس (۱۹۵۵) نوسازی بخش کشاورزی بیشتر و اساسا ناشی از تمایل به آزاد شدن نیروی کار دهقانی از روستاها به منظور فراهم شدن شرایط توسعه صنعتی در شهرهاست؛ هم چنین حدود ۸ درصد به بخش خدمات اجتماعی افزوده شده است که ناشی از نیازمندی های شهری و خواست عمومی مطالبات در زندگی شهری است که نیاز به خدمات اجتماعی، بهداشت، آموزش را نیازمند ساخته است. درآمدهای نفتی با توجه به اینکه نقش مهمی در ساختار اقتصادی استان داشته اند، اما با رشد ناموزونی را در صنعت اقتصادی استان خوزستان به وجود آورده است. طبق یافته تری لین کارل (۲۰۰۸) در مناطقی که با توجه به درآمدهای نفتی در جهت توسعه اقتصادی و اجتماعی استفاده می کنند یک توسعه ناموزون و نابرابری در بخش های مختلف ایجاد می کند؛ و به میرانی که در آمد یک کالا بر دیگر کالاها سلطه پیدا کند زمینه نابرابری اجتماعی و اقتصادی بیشتر می شود. بر این اساس اقتصاد استان خوزستان یک اقتصادی که بیشتر به درآمدهای نفتی وابسته است و با هر تغییری در بخش صنعت نفت بر شکل ساختاری اجتماعی و اقتصادی استان بسیار تأثیرگذار می گذارد. همچنین یافته های ساراف و جوانجی (۲۰۰۱) نشان داد که نابرابری حاصل از درآمدهای نفتی می تواند توسعه ناموزونی ایجاد کند به همین دلیل پیشنهاد می دهد که درآمدهای نفتی ابتدا باید به کنترل دربیاید و سپس به

ضرورت مساوی در بخش های مختلف هزینه شود؛ زیرا برداشت یک محصول به صورت رایگان و راحت و بدون نیاز به هزینه زمینه نابرابری در سطح منطقه فراهم می کند.

با توجه به این استدلال می توان گفت شهرهای استان خوزستان از لحاظ پخش امکانات و خدمات اجتماعی و اقتصادی در سطح نامتعادلی قرار دارند. مایکل تو دارو معتقد است که توسعه را باید جریانی چندبعدی دانست و مستلزم تغییرات اساسی در ساخت اجتماعی طرز تلقی مردم و نهادهای ملی و نیز تشریح رشد اقتصادی، کاهش نابرابری و ریشه کن کردن فقر مطلق است توسعه در اصل باید نشان دهد که مجموعه نظام اجتماعی، هماهنگ با نیازهای متنوع اساسی و خواسته های افراد و گروه های اجتماعی در داخل نظام از حالت نامطلوب زندگی گذشته خارج شده و به سوی وضع یا حالتی از زندگی که از نظر مادی و معنوی بهتر است سوق یابد (تو دارو، ۱۳۶۶: ۱۳۶). به اعتقاد هیرشمن در توسعه باید بیش از هر چیزی به «توسعه ترکیبی» توجه شود.

در ادامه می توان اشاره کرد که وضعیت شاخص های اجتماعی و اقتصادی استان خوزستان با استان هم جوار در شاخص های هم چون کشاورزی، سایر معادن، ساختمان، هتل رستوران، واسطه گری مالی، مستغلات، اداره امور عمومی و شهری، آموزش، بهداشت و مددکاری، سایر خدمات عمومی در سطح پایین تری برخوردار است و وضعیت استان بدون درآمدهای نفتی در سطح مناسبی قرار ندارد.

اما با احتساب نقش در درآمدهای نفتی در سطح توسعه اجتماعی و اقتصادی استان خوزستان می توان گفت که سطح توسعه اجتماعی و اقتصادی استان خوزستان به نسبت استان های همجوار خود در سطح بالایی قرار دارد؛ که لازم به ذکر است که، با احتساب درآمدهای نفتی در سطح مناسبی قرار دارد به طوری که در بخش نفت و گاز، ساختمان، آموزش و بهداشت و مددکاری نسبت به استان های همجوار در سطح پایین تری قرار دارد ولی در دیگر بخش های اجتماعی و اقتصادی در سطح نسبتاً خوبی برخوردار است.

بر اساس نتایج نقش استان خوزستان در اقتصاد منطقه به شدت غالب است. در تعدادی از بخش ها استان خوزستان بیش از ۹۰ درصد و در تعدادی دیگر بین ۸۰ تا ۹۰ درصد ارزش افزوده این منطقه را تولید می نماید در بخش کشاورزی، ماهیگیری، ساختمان، واسطه گری مالی، مستغلات و خدمات عمومی و اجتماعی سهم استان خوزستان بین ۸۰ تا ۹۰ درصد است بخش صنعت، تسهیلات عمومی، عمده و خرده فروشی، هتل و رستوران و حمل و نقل و ارتباطات سهم استان خوزستان بیش از ۹۰ درصد ارزش افزوده

این منطقه را تشکیل می‌دهد. می‌توان این طوری نتیجه گرفت که استان خوزستان به توجه به شرایط و امکانات موجودی که دارد به شدت وابسته به درآمدهای نفتی است و به میزانی که سطح درآمدهای مصرفی و هزینه ای نفت کاهش یافت به همان اندازه در بهبود و کیفیت وضعیت شاخص‌های اجتماعی و اقتصادی استان تأثیرگذار است. از نظر پیترو دورتر توسعه اقتصادی یعنی بسط امکانات و پرورش قابلیت بشری که برای جلوگیری از فقر ضروری است که نیازمند توجه به دامنه فقر عمومی و دامنه بیکاری در سطح مناطق است. همچنین برویمک لوپ معتقد است که توسعه اقتصادی عبارت از کار منابع تولیدی به نحوی که موجب رشد بالقوه مداوم درآمد سرانه در یک جامعه شود (ازکیا و غفاری، ۱۳۸۹: ۴۴-۴۵).

در ادامه می‌توان اشاره کرد که، اولویت‌های توسعه استان خوزستان در بخش‌های اقتصادی و اجتماعی قابل تفکیک از هم دیگر نیستند اما با توجه به یافته‌های تحلیلی مصاحبه‌شوندگان و نتایج داده‌های آماری می‌توان اولویتهای توسعه استان خوزستان به صورت زیر مطرح می‌شود:

توسعه و تغییرات اجتماعی استان و آسیب‌های اجتماعی اشاره دارد، زیرا که استان خوزستان با توجه با منابع و امکانات مالی و منابع طبیعی که دارد جز استانهای مهاجرت فرصت کشور به حساب می‌آید همچنین در کنار مهاجرت برون استانی مهاجرت از نواحی روستایی و عشایر نشین به شدت در استان رو به افزایش و باعث می‌شود که بسیاری از این مهاجرت در حاشیه شهرها ساکن شده‌اند و پدیده‌های هم چون حاشیه نشینی، فقر و آموزش محرومیت، بهداشتی درمانی، نیاز به ساخت شهرکهای می‌شود. به طوری که شهرهای استان در سال ۱۳۵۵ از ۱۱ شهرستان به در سال ۱۳۹۵ به ۲۷ شهرستان و ۲۴ شهر نشین در اطراف شهرهای بزرگ استان منجر شده است؛ بنابراین استان خوزستان نیازمند تغییر اجتماعی است تغییراتی که عبارت از تغییر قابل رؤیت در طول زمان به صورتی که موقتی و یا کم دوام نباشد بلکه تغییرات ساخت یا وظایف سازمان اجتماعی که بر روی یک جامعه اثر بگذارد و جریان تاریخی آن را دگرگون نماید (ازکیا و غفاری، ۱۳۸۹: ۲۸).

دونگ کیم توسعه اجتماعی درجه ای از ساختار اجتماعی است که به اکثریت محروم جامعه نه تنها اجازه تقاضا برای برخورداری از سهم خود از منافع ملی را می‌دهد بلکه در رسیدن به آن هدف آنها را یاری می‌کند. از نظر او اگر تغییر ساختاری جامعه در مسیری

باشد که فرصت‌های لازم برای دست‌یابی توده محروم به سهم خود از منافع ملی در اختیار آنها قرار دهد. این مسیر در اصل همان فرایند توسعه است (کلانتری، ۱۳۸۷: ۲۰۹).

مسئله وضعیت زیست محیطی، اهمیت مسئله محیط زیست جزء برنامه‌های با اولویت‌های استان خوزستان محسوب می‌شود که بسیاری از سیاستهای اقتصادی و اجتماعی با آن پیوند خورده است و در هیچ یک از برنامه‌های استان نمی‌توان به بخش زیست محیطی استان توجه نشود، از جمله مسئله ریزگردها، آلودگی هوا، شوری آب رودخانه، سدسازی‌های کشاورزی بسیار مهم است که می‌توان گفت آن چنان که باید درآمدهای حاصل از درآمدهای نفت در بخش‌های زیست محیطی توسعه استان آن‌طور که بایستی مورد استفاده قرار نگرفته که بر این اساس امروزه بسیاری از مشکلات زیست محیطی گریبان‌گیری بخش‌های اقتصادی و اجتماعی استان شده است.

- پیشنهادات

برای بیان پیشنهادات پژوهش با توجه به یافته و داده‌های آماری، مصاحبه‌ها در فصل چهارم پژوهش از مدل راهبردی SWTO استفاده شده است زیرا که استفاده کردن از یک مدل راهبردی در پژوهش می‌تواند محقق را در ارائه و تعیین پیشنهادات و راهبردهای یاری کند. در بخش تجزیه و تحلیل مدل SWTO به این نتیجه رسیده‌ایم که راهبردهای که می‌توان برای ساختار اجتماعی و اقتصادی استان خوزستان با استفاده از درآمدهای نفتی به کاربرد آید راهبردی از نوع نقاط قوت و فرصت برای توسعه استان خوزستان است. در راهبرد قوت و فرصت با توجه به امکانات و پتانسیلی که استان دارد و می‌توان به نحو کارآمد استفاده کرد؛ زیرا که در کنار امکانات و ظرفیت‌های که استان دارد اگر بتوان درآمدهای نفتی را مدیریت کرد در بخش‌ها اجتماعی و اقتصادی استان بهبود خواهند یافت. بر اساس مدل SWTO پیشنهادات زیر برای توسعه اجتماعی و اقتصادی استان با استفاده از درآمدهای نفتی پیشنهاد می‌شود:

استفاده از درآمدهای نفتی در بخش جذب سرمایه‌گذاری خارجی به واسطه فراهم کردن زیرساخت‌های تجاری، اقتصادی در سطح استان

استفاده از درآمدهای نفتی برای ترمیم و بهبود زیرساخت‌های حمل و نقل دریایی با کشورهای همجوار حوزه خلیج فارس

استفاده از درآمدهای نفتی در ترمیم بهبود زیرساختهای کشاورزی از جمله مساله آلودگی رودخانه کارون و زهکشی و لایروبی بسیاری از زمینهای کشاورزی در مسیر رودخانه کارون

استفاده از درآمدهای نفتی برای بهبود و تقویت ناوگانهای حمل و نقلی هوایی، ریلی در استان به جایی حمل نقل جاده‌ای و باری

استفاده از درآمدهای نفتی در بخش سرمایه گذاری برون استانی با سایر استانهای همجوار در بخش آب، صنایع، معدن، برق

استفاده از درآمدهای نفتی در جهت رفع مشکلات مسائل آب شهرهای جنوب و مساله فاضلاب شهری

استفاده از درآمدهای نفتی برای تقویت پایه و زیرساختی گردشگری استان با توجه به زمینه ها و پیشینه های تاریخی که در سطح شهرستانهای استان وجود دارد. سرمایه گذاری و استفاده از درآمدهای نفتی برای جذب انرژیهای پاک و نو مانند انرژی بادی، آبی، خورشیدی

استفاده از درآمدهای نفتی در جهت احداث شهرها و شهرها در اطراف شهرهای بزرگ با توجه به مهاجرت‌های درونی استانی

استفاده از درآمدهای نفتی جهت زیرساخت‌های بهداشتی، درمانی و آموزشی برای نواحی روستایی و درو افتاده از مرکز استان به خصوص مناطق شمال شرقی و شرق استان توجه ویژه به بخش اقتصاد خدماتی و کشاورزی به جایی اقتصاد صنعتی استان زیرا که بیشتر درآمدهای استان در بخش صنعت هزینه می‌شود در حالی الگوی توسعه استان کشاورزی و خدماتی است.

نگرش توسعه همه جانبه به جایی توسعه صرف صنعتی به استان. استفاده از ظرفیت‌های بنداری و مرزی با کشورهای عربی که می‌توان با جذب تکنولوژی و جذب سرمایه بسیاری از مسائل بیکار استان کاهش داد.

اولویت دادن به مساله ریزگردها که به عنوان مهم ترین مشکل زیست محیطی استان خوزستان بسیار حائز اهمیت، زیرا که زمینه بسیاری از مهاجرت‌های از استان منجر شده است.

توجه به منابع آبی درون استانی و جلوگیری از ساخت سدسازی‌های بی‌رویه بر روی سرچشمه‌ای رودخانه کارون.

- امیری، فاطمه؛ یحیی آبادی، ابوالفضل؛ صمدی، سعید (۱۳۹۲) تحلیل توسعه یافتگی ایران با استفاده از شاخص HDI، همایش الکترونیکی و چشم انداز اقتصادی ایران.
- بنیانیان، حسن (۱۳۸۶) فرهنگ و توسعه، تهران، امیرکبیر.
- بابک همتی (۱۳۸۶) پژوهشی تحت عنوان راهکارهای مدیریتی درآمدهای نفتی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشکده‌های اقتصاد، دانشگاه علامه طباطبایی
- بی، ارل (۱۳۸۶) روش‌های تحقیق در علوم اجتماعی ترجمه رضا فاضل، تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت).
- بلیکی، نورمن (۱۳۸۶) طراحی پژوهش‌های اجتماعی، تهران: نشر نی.
- بانک جهانی (۲۰۰۳) ناظر اقتصادی ایران، بهبود نفت محور، گروه مطالعات جهانی اقتصاد کلان و مدیریت مالی، خاورمیانه و شمال آفریقا.
- پناهی نژاد، هدی؛ شفیعی، سعیده (۱۳۹۳) مطالعه تطبیقی عملکرد صندوق‌های مدیریت درآمدهای حاصل از منابع طبیعی در کشورهای مختلف، فصلنامه صندوق توسعه ملی. شماره ۶.
- پاتنام، رابرت (۲۰۰۰)، دموکراسی و سنتهای مدنی، ترجمه محمدتقی دلفروز، تهران: نشر سلام.
- تودارو، مایکل (۱۳۷۱) توسعه اقتصادی جهان سوم، ترجمه غلامعلی فرجادی، جلد اول و دوم، تهران: انتشارات سازمان برنامه و بودجه.
- ترزالی، بیکر (۱۳۸۶) روش تحقیق نظری در علوم اجتماعی (رشته علوم اجتماعی)، هوشنگ ناییبی (مترجم)، محمدجواد زاهدی (ویراستار)، تهران: دانشگاه پیام نور.
- تودارو، مایکل (۱۳۶۶) توسعه اقتصادی در جهان سوم. ترجمه غلامعلی فرجادی، نشر کوهسار.
- توحید لو، سمیه (۱۳۸۵)، بررسی اثر و پیامدهای توسعه صنعتی بر توسعه اجتماعی در منطقه احمد آباد مستوفی با تأکید بر دانش‌آموزان دوره دبیرستان، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران.
- جمعه پور، محمود صادقی امینی، محسن (۱۳۹۳) معرفی شاخص توسعه انسانی HDI، فصلنامه علوم اجتماعی، ص ۸۳-۸۵.
- جمعه پور، محمود (۱۳۹۱) مقدمه ای بر برنامه ریزی توسعه‌ی روستایی: دیدگاه‌ها و روش‌ها، تهران: انتشارات سمت.
- جرجریزاده، علی رضا و اقبالی، علی رضا (۱۳۸۴) بررسی اثرهای درآمدهای نفتی بر توزیع درآمد در ایران، فصلنامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی، شماره ۴، ص ۱۹-۱.
- جیروند، عبد الله (۱۳۷۴) توسعه اقتصادی، تهران: انتشارات مولوی.

حقیقی، ایمان (۱۳۹۰) فراز و نشیب‌ها در نظریات اقتصاد توسعه، فصلنامه راهبردی توسعه، سال دوم، شماره پنجم، ۸۷-۱۱۴.

خلعتبری، فیروزه (۱۳۷۳) مبانی اقتصاد نفت، تهران: شرکت انتشارات علمی فرهنگی.

خلعتبری فیروزه (۱۳۸۷) پیچیدگی روش‌های بررسی بیماری هلندی و ضرورت اجتناب از تصمیمات غیر کارشناسی، بولتن دفتر مطالعات برنامه ریزی بودجه مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.

خلعتبری، فیروزه (۱۳۷۹) بهره برداری بهینه از منابع نفتی در راستای توسعه پایدار، فصلنامه، تأمین اجتماعی، شماره دوم، ص ۷۹۱-۸۱۸.

خیرخواه، جعفر (۱۳۸۲) رونقی، افزونه و نقش نهادی (بررسی موردی ایران و نروژ) رساله دکتری، دانشکده ای اقتصاد، دانشگاه علامه طباطبایی.

خانیکی، هادی (۱۳۸۷) ارتباطات توسعه، کاوشی در تعاریف مسئله بنیاد، فصلنامه رسانه، سال شانزدهم، شماره ۴.

گیدنز، آنتونی (۱۳۸۶) جامعه شناسی، ترجمه منوچهر صبوری، تهران: نشر نی ۳۰. دواس، دی. اس (۱۳۸۵)، پیمایش در تحقیقات اجتماعی، ترجمه هوشنگ نایی، تهران: نشر نی.

دولت‌شاهی، طهماسب (۱۳۷۵) مبانی اقتصاد خرد، تهران، انتشارات پیشبرد، ص ۳۵۴ تا ۳۵۷.

دلاور، علی (۱۳۸۳) مبانی نظری و عملی پژوهش، تهران، رشد.

ذوقی، ایرج (۱۳۸۰) گزارشی از رفتار سیاسی آمریکا در قبال نهضت ملی شدن صنعت نفت ایران، مرکز اسناد و تاریخ دیپلماسی انتشارات وزارت امور خارجه.

رزاقی، ابراهیم (۱۳۹۲) اقتصاد ایران زمین، تهران: نشر نی.

رحمانی، تیمور و گلستانی، ماندانا (۱۳۸۸) تحلیلی از نفرین منابع نفتی و رانت جویی بر توزیع در آمد در کشورهای منتخب نفت خیز، مجله تحقیقات اقتصادی، شماره ۸۹، ص ۸۶-۵۷.

رفیع پور، فرامرز (۱۳۸۷) تکنیک‌های خاص تحقیق در علوم اجتماعی، تهران: شرکت سهامی انتشار.

رجب زاده، احمد (۱۳۷۸) جامعه شناسی توسعه، تهران: نشر سلمان.

رضوانی، محمدرضا (۱۳۷۹). ارزیابی اهداف، سیاست‌ها و برنامه‌های عمران روستایی در برنامه پنج ساله دوم توسعه کشور (۷۸-۱۳۷۳) با تأکید بر سازماندهی فضاها و مراکز روستایی. پژوهش‌های جغرافیایی، شماره ۳۸۰.

روستو، والت ویتمن (۱۳۷۴) نظریه پردازان رشد اقتصادی، ترجمه مرتضی قره باغیان، انتشارات: دانشگاه شهید بهشتی.

روشه، گی (۱۳۷۲) تغییرات اجتماعی و توسعه، ترجمه منصور وثوقی تهران: نشر نی.

زاهدی، محمدجواد (۱۳۸۲) توسعه و نابرابری، تهران: انتشارات مازیار.

- زیاری، کرام اله (۱۳۸۳) اصول و روش‌های برنامه ریزی منطقه‌ای، یزد: دانشگاه یزد.
- ساروخانی، باقر (۱۳۷۸) روش‌های تحقیق در علوم اجتماعی، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- سعیدی، خلیل (۱۳۸۶) نظریه‌ها و قانونمندی‌های توسعه، تهران: شرکت تعاونی کارآفرینان فرهنگ و هنر.
- سید نورانی، سام؛ خسروشاهی، م (۱۳۹۲) منبع طبیعی نفت و پیشرفت اقتصادی ایران: چالش‌ها و راهکارهای مجله اقتصادی شماره ۱۱، ص ۵-۳۰.
- سن، آمارتیا (۱۳۸۳) توسعه به مثابه آزادی. ترجمه وحید محمودی، انتشارات دستان.
- سرواس، جان (۱۳۸۴) دگرگونی در نظریه‌های ارتباطات و توسعه و پیامدهای آن در سیاست‌گذاری و برنامه ریزی ارتباطی، ترجمه علیرضا حسینی پاک‌دهی، فصلنامه رسانه، سال شانزدهم، شماره ۴۰.
- سو، آلوین (۱۳۷۸) تغییر اجتماعی و توسعه، برگردان: محمود حبیبی مظاهری، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- سازمان برنامه ریزی بودجه (۱۳۹۴) برنامه پنج توسعه اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی استان خوزستان (۱۳۹۴-۱۳۹۰)، تهران: ناشر استانداری خوزستان - معاونت برنامه ریزی بودجه.
- سازمان برنامه ریزی بودجه (۱۳۹۰) گزارش اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استان خوزستان برنامه چهارم توسعه کشور ۱۳۸۵-۱۳۸۹، ناشر: جهاد دانشگاهی خوزستان.
- شیخ زاده، حسین (۱۳۹۱) نفت ایران، عامل یا مانع توسعه، تهران: شرکت سهامی انتشار.
- شمیرانی، مجتبی؛ کاشانی جو، خشایار (۱۳۸۸) سیر تحول نظریه‌های مرتبط با حمل و نقل درون شهری، نشریه هویت شهر، سال سوم، شماره ۴، ص ۳-۱۴.
- صامتی، مرتضی (۱۳۸۶) اثر منابع طبیعی بر اقتصاد کشورهای اوپک و چند کشور منتخب، فصلنامه علمی پژوهشی جستارهای اقتصادی شماره هفتم.
- صفاریان‌ندا، حمیدرضا (۱۳۹۰) کانال‌های اثرگذاری درآمدهای نفتی بر رشد اقتصادی ایران از دیدگاه بالای منابع طبیعی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه علامه طباطبائی.
- طیبی، جمال‌الدین و ملکی، محمدرضا (۱۳۸۴). برنامه ریزی استراتژیک. تهران: نشر ترمه.
- عظیمی‌آرانی، حسین (۱۳۸۳) مدارهای توسعه نیافتگی در اقتصاد ایران. نشر نی.
- علیزاده، عبدالرحمن (۱۳۸۴)، ارتباطات و توسعه پایدار، فصلنامه رسانه، سال شانزدهم، شماره ۴.
- علی زاده، سیده دانا (۱۳۹۰) نقش سرمایه اجتماعی در توسعه پایدار محلی مطالعه موردی: سکونتگاه‌های شهری و روستایی منطقه عسلویه، فصلنامه هویت شهری، شماره نوزدهم، سال هشتم، ۷۷-۸۷.
- فرانک، آندر گوندر (۱۳۵۹) جامعه‌شناسی توسعه و توسعه نیافتگی جامعه‌شناسی، منوچهر سناجیان، تهران: انتشارات علمی دانشگاه صنعتی شریف.

فدائی، مهدی؛ ابوالحسنی، اصغر و شایگانی، بیتا (۱۳۹۴) بررسی نظریه‌ی لیندر تحت نظام‌های مختلف نرخ ارز در کشورهای عضو BRICS در قالب مدل جاذبه (رویکرد سیستمی در داده‌های تابلویی)، فصلنامه اقتصاد مقداری (بررسی‌های اقتصادی سابق)، شماره ۱، ۱۶۶-۱۳۱.

قره باغیان، مرتضی (۱۳۷۰) اقتصاد رشد و توسعه، تهران، نشر نی.

کاتوزیان، محمدعلی همایون (۱۳۷۷) نه مقاله در جامعه‌شناسی تاریخی ایران، نفت و توسعه اقتصادی، ترجمه علیرضا طیب، تهران: نشر مرکز.

کلاتری، عبدالحسین و حسین حسینی (۱۳۸۷) رسانه‌های نوین و زندگی روزمره، تأثیر تلفن همراه بر هویت و سبک زندگی جوانان، رسانه، شماره ۴، ص ۱۱۹-۱۳۵.

کلاتری، خلیل (۱۳۹۲) مدل معادلات ساختاری در تحقیقات اجتماعی - اقتصادی، تهران: انتشارات مهندسی مشاور طرح و منظر.

کرسول، جان و ویکی پلانو کلارک (۲۰۰۳) روش‌های تحقیق تلفیقی، ترجمه محسن نیازی و عباس زارعی (۱۳۸۷)، تهران: نا من الحجج.

کاتوزیان، محمدعلی همایون (۱۳۷۲) اقتصاد سیاسی ایران از مشروطیت تا پایان سلسله پهلوی، ترجمه محمدرضا نفیسی و کامبیز عزیزی، تهران. نشر مرکز.

کلارک، ویکی پلانو؛ کرسول جان دیبلو (۱۳۹۴) روش‌های پژوهش ترکیبی، تهران: ناشر آبیژ ۶۸. کارل، تری لین (۱۹۹۷) پارادکس وفور: رونق نفتی و حکومت‌های نفتی؛ نشر نی.

کارل، تریلین (۱۳۸۸)، معمای فراوانی؛ رونق‌های نفتی و دولت‌های نفتی ترجمه جعفر خیرخواهان، چاپ دوم، تهران: نشر نی.

گرفتن، کیت (۱۳۷۵) راهبردهای توسعه اقتصادی، ترجمه راغفر، تهران: نشر نی.

لطیفی، غلام رضا (۱۳۸۸) دیدگاه‌هایی از توسعه، فصلنامه علوم اجتماعی، شماره ۲۰، ص ۷۴-۸۵.

لطیفی، غلام رضا (۱۳۸۸) توسعه شهری پایدار و توسعه فرهنگی، فصلنامه علوم اجتماعی، ص ۱۳۱-۱۵۳.

لهسایی زاده، عبدالعلی (۱۳۸۳) جامعه‌شناسی توسعه، تهران: انتشارات دانشگاه پیام نور.

لکات، سرینوس آر؛ و لزی استیوز (۱۳۵۵) ارتباطات و توسعه، ترجمه: شعبان علی بهرام پور، تهران، پژوهشکده فرهنگی و اجتماعی.

موسایی، میثم (۱۳۸۸)، آموزش توسعه ای و توسعه پایدار، راهبرد یاس، شماره ۱۳ .

مزارعی، زهرا (۱۳۸۹) مطالعه مقایسه ای بررسی تأثیر شرکت نفت بر بافت اجتماعی شهر گچساران در بین

کارمندان شرکت نفت و غیر شرکت نفت، پایان نامه کارشناسی دانشگاه پیام نور گچساران.

مهر آرا، محسن و کیخا، علیرضا (۱۳۸۷) نهادها، نفت و رشد اقتصادی در کشورهای متکی به نفت طی دوره (۱۹۹۷ - ۲۰۰۵): روش پانل هم انباشتگی. فصلنامه اقتصاد مقداری، ص ۵۳۰-۷۸.

مهر آرا، محسن؛ مکی نیری، مجید. (۱۳۸۸) بررسی روابط غیرخطی میان درآمدهای نفتی و رشد، اقتصادی با استفاده از روش کیفی، مجله مطالعات اقتصاد انرژی، شماره ۲۲.

مالکی، ابوالفضل (۱۳۸۸) تحت عنوان نقش نفت در رشد پایداری اقتصادی، پایان نامه کارشناسی ارشد دانشکده‌های اقتصاد، دانشگاه علامه طباطبایی.

مطالعات آمایش استان خوزستان (۱۳۹۱) مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری ایران.

مرکز آمار ایران (۱۳۸۵) سرشماری عمومی نفوس و مسکن.

مرکز آمار ایران (۱۳۹۵) سرشماری عمومی نفوس و مسکن.

مرکز آمار ایران (۱۳۷۵) سرشماری عمومی نفوس و مسکن.

مرکز آمار ایران (۱۳۹۰) سرشماری عمومی کشاورزی

مرکز گمرک جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۵) سالنامه آماری واردات و صادرات.

مرکز برنامه ریزی بودجه استان خوزستان (۱۳۹۰) طرح و برنامه.

ناصر فکوهی (۱۳۷۹) از فرهنگ تا توسعه (توسعه ی سیاسی، اجتماعی و اقتصادی در ایران)، انتشارات: تهران، فردوس.

Frederick (2010) in a research entitled "Oil Stocks in Ghana's Economic Development" with an emphasis on the role of foreign investment and government policies Long Range Planning, 30, 4652.

Gylfason, T. (2001) "Natural Resources, Education, and Economic Development", No. 46, pp. 847-859. European Economic Review, Vol. 45

Gbadebo Olusegun (2008) the role of oil revenues in Nigerian economic development. Rue de Lausanne 154, Case postale 48, 1211 Geneve 21. <http://www.ogbus.ru/eng>

Gillham, B. (2000), the Research Interview, London, Rautledge Hill, T. Westbrook, R. (1997). SWOT analysis: It's time for a product recall. Long Range Planning, 30, 46-52.

Hotelling, Harold, (1931) the Economics of Exhaustible Resources, Journal of Political Economy 1931, 39, pp. 139-175.

Houben, G. Lenie, K. Vanhoof, K. (1999). A knowledge-based SWOT analysis system as an instrument for strategic planning in small and medium sized enterprises. Decision Support Systems, 26, 125-135.I

Kotler, P. (1988). *Marketing Management: Analysis, planning, implementation and control*. New Jersey: Prentice-Hall.

Kangas, J. Kurttila, M. Kajanus, M. Kangas, A. (2003). Evaluating the management strategies of a forestland estate-the S-O-S approach. *Journal of Environmental Management*, 69, 349–358.

Lewis, A. (1955). *The Theory of Economic Growth*. London.

Murphy, K. A. Shleifer, and R. Vishny (1989) "Industrialization and the big push" *Journal of Political Economy* 97, 1003-1026.

Moradi, M. A. (1973) "Oil Resource Abundance, Economic Growth and Income Distribution in Iran" (November 26, 1977), *the Economist*, pp. 82-83.

Maxwell, J. A. and D. M. Loomis (2003). *Mixed Methods Design: An Alternative Approach*. In *Research* (pp. 241–272). Thousand Oaks, CA Sage

Mohammad al-Shahab (2015) in a research entitled *Economic and Social Development in the United Arab Emirates*. New York: The Twentieth Century Fund.

Onwuegbuzie, A. J. and C. Teddlie (2003). *A Framework for Analyzing Data in Mixed Handbook of Mixed Methods in Social (Eds) Methods Research*. In A. Tashakkori & C. Teddlie and *Behavioral Research* (pp. 351–383). Thousand Oaks, CA: Sage.